

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИЧКИ ИШЛАР ВАЗИРЛИГИ
АКАДЕМИЯ

Ў. Х. Мухамедов, М. Ҳ. Усмонбоева, С. С. Рустамов

ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ЗАМОНАВИЙ
ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАР

ИИВ Академияси профессор-ўқитувчилари томонидан ўқув
машғулотларини ўтказишда фойдаланишлари учун

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ ТАВСИЯЛАР

Тошкент 2016

*Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси
Тахририят-ноширлик ҳайъатида маъқулланган.*

Тақризчилар:

Низомий номидаги ТДПУ ички назорат бўлими бошлиғи,
педагогика фанлари доктори, профессор **Ў. Қ. Толипов;**

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси ички ишлар
идораларида бошқарувни ташкил этиш кафедраси бошлиғи,
юримдик фанлар доктори, профессор **И. Исмаилов**

Мухамедов Ў. Х.

**М – 92   Таълимни ташкил этишда замонавий интерфаол методлар:
Ўқув-услугий тавсиялар / Ў. Х. Мухамедов, М. Ҳ. Усмонбоева,
С. С. Рустамов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ
Академияси, 2016. – 45 б.**

Ушбу методик тавсияларда таълимни ташкил этишнинг самарадорлиги эътироф
этилган ўттиздан ортиқ замонавий интерфаол методлар, уларнинг дидактик
имкониятлари, турлари бўйича қўлланиш шартлари ва тартиби масалалари ёритилган.

Методик тавсиялар Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясида ўқитиладиган
юримдик ва ижтимоий-гуманитар фанларнинг хусусиятларини инобатга олган ҳолда
профессор-ўқитувчилар томонидан ўқув машғулотларини ўтказишда фойдаланиш-
лари учун мўлжалланган.

ББК 67.99(2У)8я73.

СЎЗ БОШИ

Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигини қўлга киритган дастлабки йилларданок таълим-тарбия соҳасини такомиллаштиришга алоҳида эътибор қаратилиб келинмоқда. Тарихан қисқа давр мобайнида мамлакатимизда бу соҳада жуда улкан ишлар амалга оширилди ва бугунги кунда ҳам жадал давом эттирилмоқда.

Ўқитишнинг интерфаол методларини таълим тизимида жорий қилиш замонавий кадрлар тайёрлашнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Бугунги кунда ўқитувчи учун ўз мутахассислиги бўйича чуқур билимга эга бўлиш ва билимга чанқоқ ёшлар билан тўла аудиторияга катта ҳажмдаги билимларни беришнинг ўзи етарли эмас. Ўтказилган кўпгина тадқиқотларнинг натижаларига кўра, ўқитишга янгича қараш, талабаларни ўқитишда фаол ёндашувлардан фойдаланиш билим беришнинг энг самарали йўллари билан ҳисобланади. Оддий сўз билан айтганда, талабалар ўқув жараёнига фаол жалб қилингандагина берилаётган материалларни осон идрок этади, тушунади ва эслаб қолади. Шундан келиб чиққан ҳолда, бугунги кунда асосий методик инновациялар ўқитишнинг интерфаол методларини қўллашни тақозо этади.

Мазкур ўқув-услугий тавсияларни яратишдан мақсад ўқитишнинг айрим интерфаол методларининг ўзига хос жиҳатларини очиқ бериш, ўқув машғулотларида ушбу методларни тўғри қўллаш технологияларини ёритиш орқали профессор-ўқитувчиларга ушбу методлардан ўқув машғулотларида кенг ва тўғри фойдаланиш имкониятларини яратишдан иборат.

Ўқув-услугий тавсияларни тайёрлашда республикада ҳамда хорижий давлатлар етакчи педагоглари билан шу соҳага оид ишларидан кенг фойдаланилди.

Ушбу тавсиялар таълим муассасалари профессор-ўқитувчиларига ўқув машғулотларини ўтказишда интерфаол методлардан кенг фойдаланишларига хизмат қилишидан умидвормиз.

I БЎЛИМ

ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМНИНГ УМУМИЙ ТАВСИФИ ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ ВА УНИНГ ДИДАКТИК ИМКОНИЯТЛАРИ

Бугунги тезкор замонда таълим самарадорлигини оширишнинг энг мақбул йўли – машғулотларни интерфаол методлар ёрдамида ташкил этиш, деб қаралмоқда. Хўш, интерфаол методларнинг ўзи нима? Улар қандай дидактик имкониятларга эга? Таълим жараёнида интерфаол методларнинг ўринли, мақсадга мувофиқ қўлланилиши қандай самараларни кафолатлайди? Қуйида ана шу саволларга жавоб беришга ҳаракат қиламиз.

Юқоридаги саволларга жавоб топишда дастлабки энг тўғри қадам таянч тушунча – «интерфаол» атамасининг луғавий маъноси билан танишишдир.

«Интерфаол» тушунчаси инглиз тилидаги «interact»(рус тилида «интерактив») сўзидан олинган бўлиб, луғавий нуқтаи назардан «inter» – ўзаро, икки тарафлама, «act» – ҳаракат қилмоқ, иш кўрмоқ каби маъноларни англатади

Интерфаол таълим – таълим жараёни иштирокчиларининг билим, кўникма, малака ҳамда муайян ахлоқий сифатларни ўзлаштириш йўлида биргаликда, ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракатни ташкил этишга асосланувчи таълим

Интерфаоллик – таълим жараёни иштирокчиларининг билим, кўникма, малака ҳамда муайян ахлоқий сифатларни ўзлаштириш йўлида биргаликда, ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракатни ташкил этиш лаёқатига эгаликлари

Мантиқий нуқтаи назардан интерфаоллик, энг аввало, ижтимоий субъектларнинг суҳбат (диалог), ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракат, фаолиятни олиб боришларини ифодалайди.

Таълим соҳасида фаолият юритаётган ҳар бир мутахассис яхши биладики, анъанавий таълим ҳам суҳбат (диалог)га асосланган ва бу суҳбат қуйидаги ўзаро муносабатлар шаклларида ташкил этилади:

Ўқитувчи – ўқувчи
(тингловчи ва курсант)

Анъанавий таълимдаги
суҳбат иштирокчилари

Ўқитувчи –
ўқувчи(тингловчи ва
курсант)

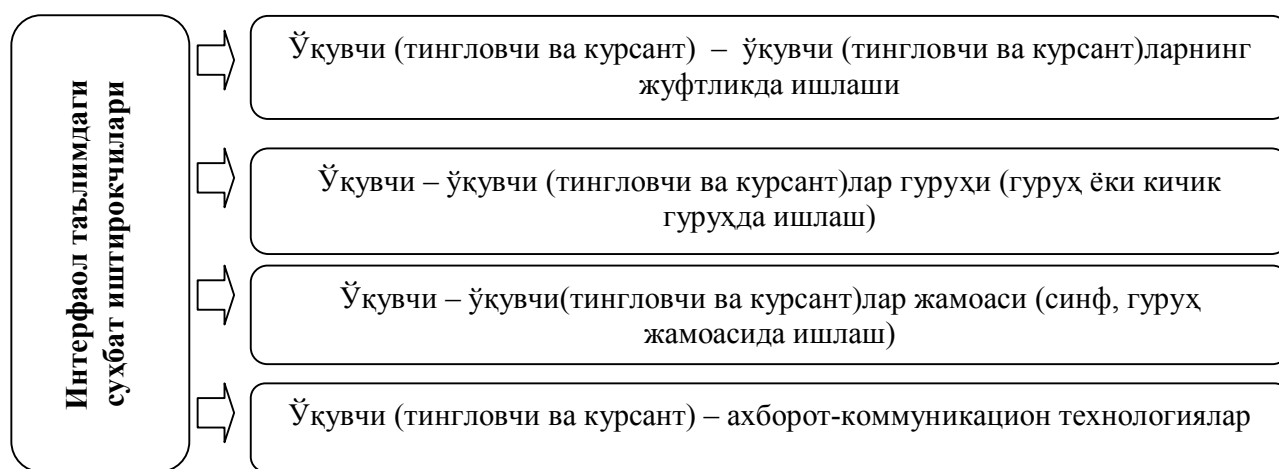
Анъанавий таълимда ҳам табиий равишда суҳбат асосини ахборот ташкил этади. Аммо ахборот узатишнинг асосий манбаи ўқитувчининг тажрибаси бўлиб, бу жараёнда у етакчилик, доминантлик қилади, яъни у дарснинг асосий вақтида билимларни оғзаки тарзида ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларга етказиб беришга интилади. Фаоллик кўрсатиш ўқитувчигагина хос бўлиб, ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар бу вазиятда суҳбат тингловчи бўлиб қолади. Уларнинг асосий вазифаси ўқитувчини тинглаш, зарур ўринларда ёзиш, саволлар билан мурожаат қилинганида жавоб қайтариш, кам ҳолатларда (руҳсат этилганидагина) сўзлашдан иборатдир.

Анъанавий таълимдаги бир томонламалик олий таълим тизимидаги фақат маъруза машғулотларида эмас, семинар дарсларида ҳам устуворлик қилади. Унга кўра, «етказиб берувчи» ролида энди ўқитувчи эмас, балки ўқувчи (тингловчи ва курсант) намоён бўлади. Ўқувчи (тингловчи ва курсант), асосан, ўзи ўзлаштирган билимларни намоёниш этади, ўқитувчи эса унинг фикрларини тинглайди, зарур ўринларда саволлар билан мурожаат қилади. Ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар гуруҳи (жамоаси) бу вазиятда бутунлай суҳбат иштирокчи, тингловчи бўлиб қолади. Бир қарашда ўқувчи (тингловчи ва курсант) ёки ўқитувчи томонидан узатилаётган ахборотларнинг қабул қилиниши ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар гуруҳи (жамоаси) учун билимларни ўзлаштириш имкониятини яратаётгандек таассурот уйғотади. Бироқ, психологик тадқиқотлар натижаларининг кўрсатишича, бу тарзда қабул қилинган билим (маълумот)лар жуда тез унутилади. Хусусан, америкалик психолог олимлар Р.Карникау ва Ф.Макэлроунинг ўрганишларига кўра, шахснинг табиий физиологик-психологик имкониятлари муайян шаклларда ўзлаштирилган билимларни турли даражада сақлаб қолиш имконини беради. Яъни: шахс манбани ўзи ўқиганида 10 %; маълумотни эшитганида 20 %; содир бўлган воқеа, ҳодиса ёки жараёни кўрганида 30 %; содир бўлган воқеа, ҳодиса ёки жараёни кўриб, улар тўғрисидаги маълумотларни эшитганида 50 %; маълумот (ахборот)ларни ўзи узатганида (сўзлаганида, билимларини намоёниш этганида) 80 %; ўзлаштирилган билим (маълумот, ахборот)ларни ўз фаолиятига татбиқ этганида 90 % ҳажмдаги маълумотларни ёдда сақлаш имкониятига эга экан.

Анъанавий таълим беришдан фарқли ўлароқ, интерфаол ўқитиш «таълим жараёнининг асосий иштирокчилари – ўқитувчи, ўқувчи ва ўқувчилар гуруҳи ўртасида юзага келадиган ҳамкорлик, қизгин баҳс-мунозара, ўзаро фикр алмашиш имкониятига эгалик асосида ташкил

этилади, уларда эркин фикрлаш, шахсий қарашларини иккиланмай баён этиш, муаммоли вазиятларда ечимларни биргаликда излаш, ўқув материалларини ўзлаштиришда ўқувчиларнинг ўзаро яқинликларини юзага келтириш, «ўқитувчи – ўқувчи – ўқувчилар гуруҳи»нинг ўзаро бир-бирларини ҳурмат қилишлари, тушунишлари ва қўллаб-қувватлашлари, самимий муносабатда бўлишлари, руҳий бирликка эришишлари кабилар билан тавсифланади»¹.

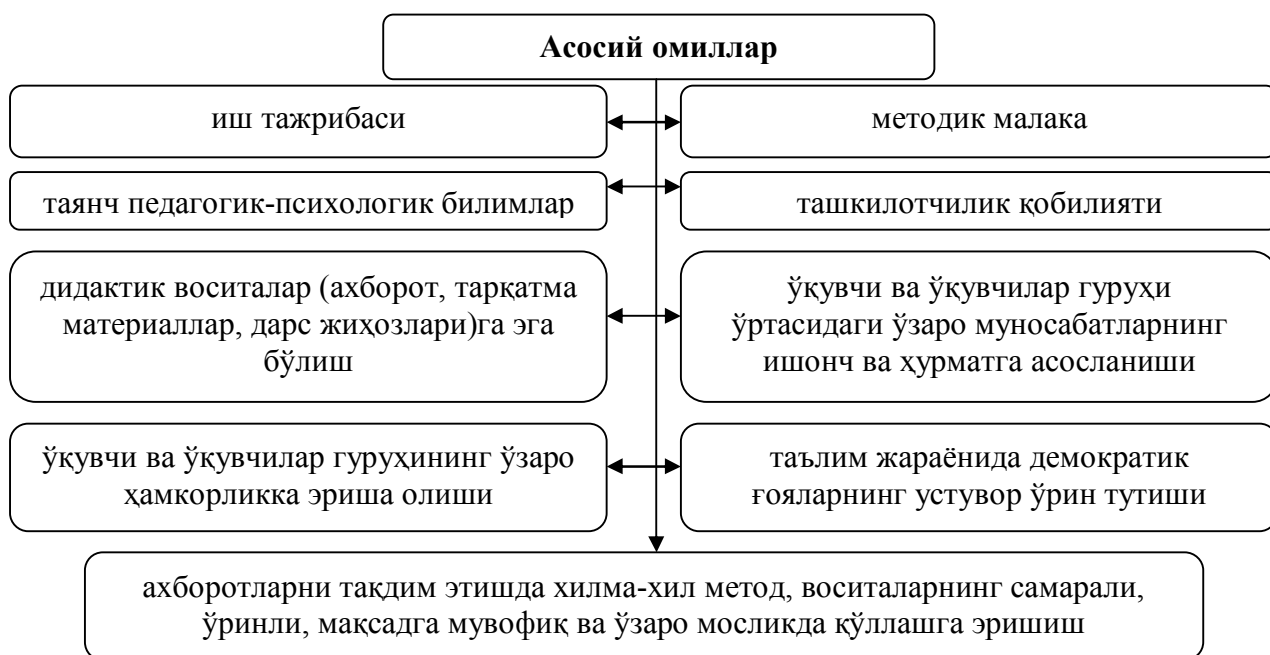
Замонавий таълим, жумладан унинг тобора оммалашиб бораётган шакли – интерфаол ўқитишда суҳбат (диалог) қуйидаги шахслар ўртасида ташкил этилади:

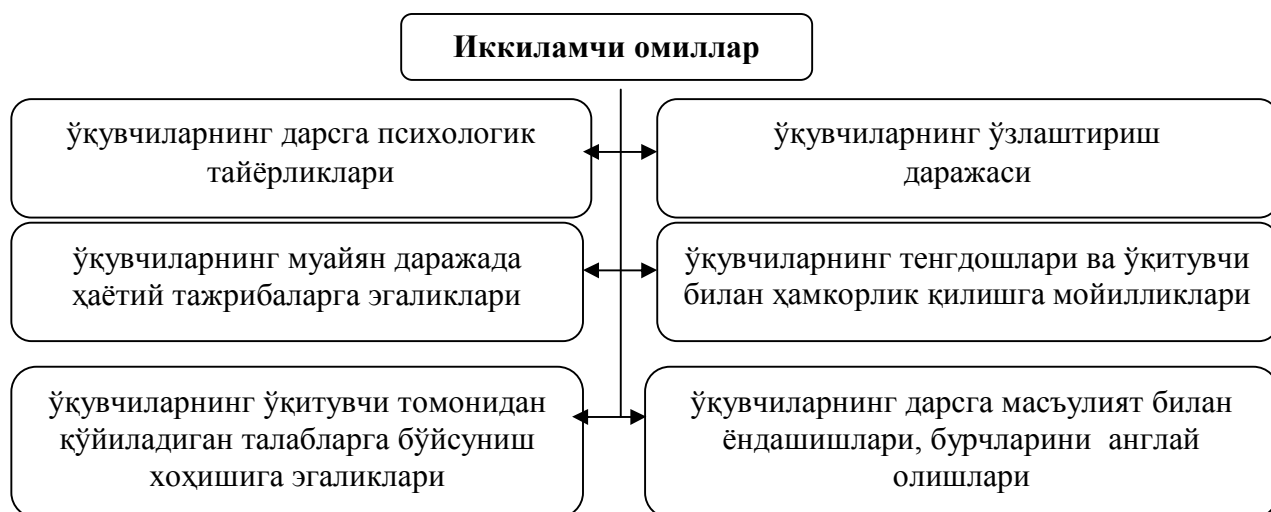
Интерфаол таълим, ўз моҳиятига кўра, суҳбатнинг «ўқувчи (тингловчи ва курсант) – ахборот-коммуникацион технологиялар» шаклида ташкил этилиши ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар томонидан мустақил равишда ёки ўқитувчи раҳбарлигида ахборот технологиялари ёрдамида билим, кўникма, малакалар ўзлаштирилишини англатади.

Ўқитишнинг интерфаол таълимга асосланиши бир қарашда ниҳоятда оддий, содда ва ҳатто «болалар ўйини» каби таассурот уйғотади. Бироқ, бунда ўқитувчининг маълум даражада қуйидаги омилларга эга бўлиши талаб қилинади:

¹ Иноятлов У.И., Муслимов Н.А., Усмонбоева М., Иноғомова Д. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб: Методик қўлланма. – Тошкент: Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, 2012. – Б.122.

Шу билан бирга, ўқитишда интерфаол таълимнинг самарадорлиги қуйидаги иккиламчи омилларга ҳам боғлиқ:

Ўқитувчи таълим жараёнида интерфаол таълим ёрдамида ўқувчиларнинг қобилиятларини ривожлантириш, мустақиллик, ўз-ўзини назорат, ўз-ўзини бошқариш, самарали суҳбат олиб бориш, тенгдошлари билан ишлаш, уларнинг фикрларини тинглаш ва тушуниш, мустақил ҳамда танқидий фикрлаш, муқобил таклифларни илгари суриш, фикр-мулоҳазаларини эркин баён қилиш, ўз нуқтаи назарларини ҳимоя қилиш, муаммонинг ечимини топишга интилиш, мураккаб вазиятлардан чиқа олиш каби сифатларни шакллантиришга муваффақ бўлади. Энг муҳими, интерфаол методларни қўллаш орқали ўқитувчи ўқувчиларнинг аниқ таълимий мақсадга эришиш

йўлида ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракатларини ташкил этиш, йўналтириш, бошқариш, назорат ва таҳлил қилиш орқали ҳолис баҳолаш имкониятини қўлга киритади.

Одатда интерфаол методларга асосланган таълимий ҳаракатлар қуйидаги шаклларда ташкил этилади:
индивидуал; жуфтлик; гуруҳ; жамоа билан ишлаш

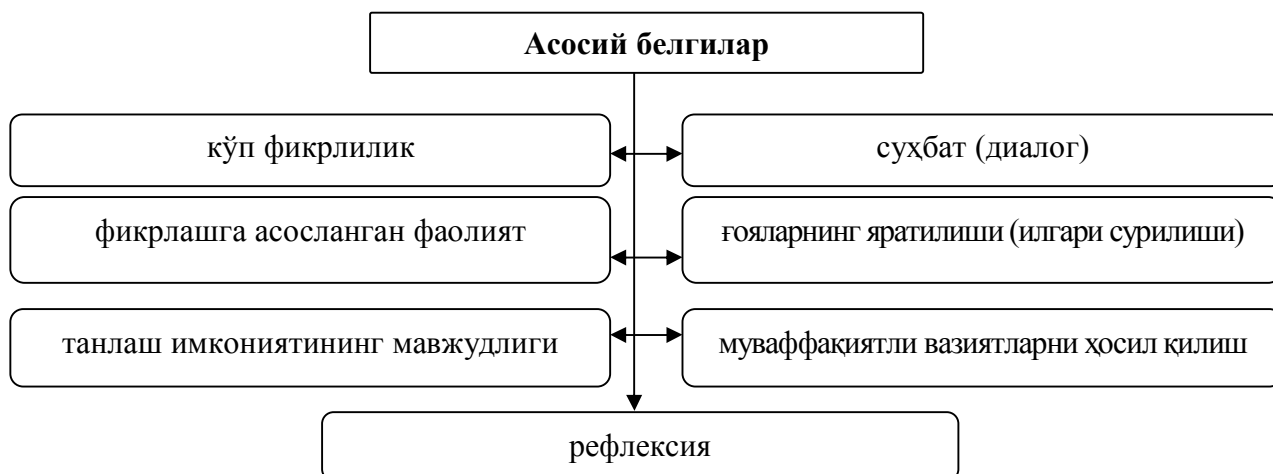
Интерфаол таълим жараёнида ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар:

- гуруҳ ёки жамоа билан ҳамкорликда ишлаш;
- тенгдошлари орасида ўз ғояларини эркин баён қилиш, билимларини ҳеч қандай руҳий тўсиқларсиз намойиш этиш;
- муаммони ҳал қилишга ижодий ёндашиш;
- гуруҳ ёки жамоадошлари билан руҳий яқинликка эришиш;
- ўз ички имконият ва қобилиятларини тўлиқ намоён қила олиш;
- фикрлаш, фикрларни умумлаштириш ва улар орасидан энг муҳимларини саралаш;
- ўз фаолиятини назорат қилиш ва мустақил баҳолаш;
- ўз имкониятлари ва кучига ишонч ҳосил қилиш;
- турли вазиятларда ҳаракатланиш ва мураккаб вазиятлардан чиқа олиш

Интерфаол таълим:

- таълим олувчи (ўқувчи, тингловчи ва курсант)ларда билимларни ўзлаштиришга бўлган қизиқишни уйғотади;
- таълим жараёнининг ҳар бир иштирокчисини рағбатлантиради;
- ҳар бир ўқувчи (тингловчи ва курсант)нинг руҳиятига ижобий таъсир кўрсатади;
- ўқув материалининг самарали ўзлаштирилиши учун қулай шароит яратади;
- ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларга кўп томонлама таъсир кўрсатади;
- ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларда ўрганилаётган мавзулар бўйича фикр ҳамда муносабатни уйғотади;
- ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларда ҳаётий зарур кўникма, малакаларни шакллантиради;
- ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг хулқ-атвори ижобий томонга ўзгаришини таъминлайди

Интерфаол таълимнинг асосий белгилари қуйидагилардан иборат:

Изоҳ: Рефлексия (лотинча «reflexio» – ортга қайтиш, акс этиш) – кишининг ўз хатти-ҳаракатлари, уларнинг асосларини тушуниб етиши, фаҳмлашига қаратилган назарий фаолияти; билишнинг алоҳида фаолияти; шахсий кечинмалари, ҳис-туйғулари ва ўй-хаёллари моҳиятини фикрлаш орқали англаш¹.

Интерфаол таълим қуйидаги тамойилларга асосланади:

1. Машғулот – маъруза эмас, балки жамоанинг умумий иши.
2. Гуруҳнинг тажрибаси ўқитувчи (педагог)нинг тажрибасидан кўп.
3. Ўқувчилар ёши, ижтимоий мавқе ва тажрибага кўра ўзаро тенг.
4. Ҳар бир ўқувчи ўрганилаётган муаммо юзасидан ўз фикрини айтиш ҳуқуқига эга.
5. Машғулотда ўқувчи шахси танқид қилинмайди (фикр танқид қилиниши мумкин).
6. Билдирилган ғоялар ўқувчиларнинг фаолиятини бошқармайди, балки фикрлаш учун ахборот (маълумот) бўлиб хизмат қилади

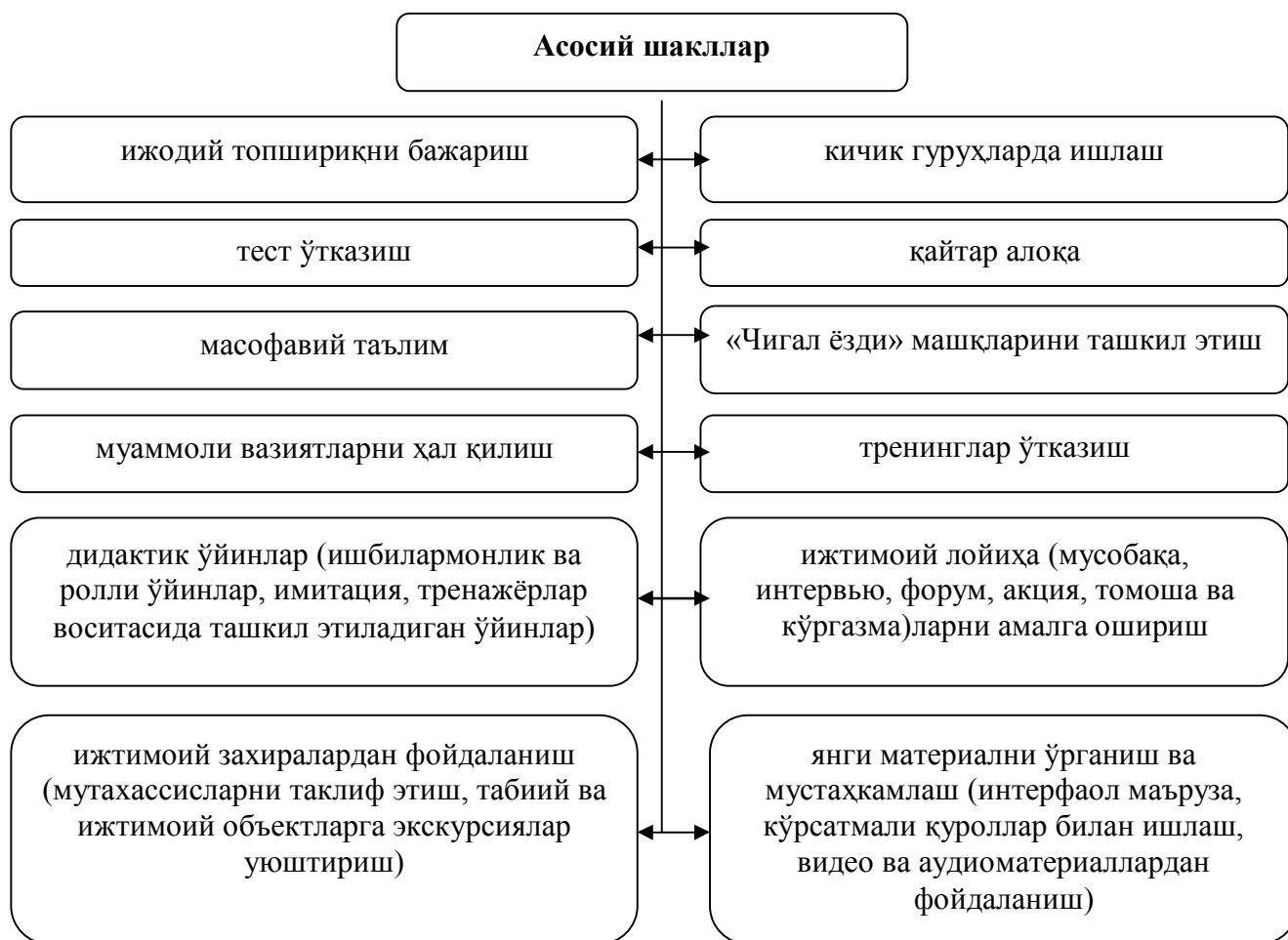
Таълимни ташкил этишга интерфаол ёндашувни қарор топшириш учун ўқитувчи (педагог)лар бир қатор шартларга риоя эта олишлари зарур. Улар:

Изоҳ: Стуллар кичик ва катта доира шаклида жойлаштирилганда кичик доирада ўқувчилар, катта доирада эксперт гуруҳи жойлашади.

¹ Қаранг: Эркабоева Н., Усмонбоева М., Иргашова М., Хўжаназарова Н. Педагогик маҳорат: схема ва расмларда: Методик қўлланма. – Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ, 2012. – Б.14.

Бугунги кунда жаҳон таълим тизимида интерфаол ўқитишнинг қуйидаги шаклларда амалга оширилаётганлиги барчага маълум:

Интерфаол таълим асосини интерфаол методлар ташкил этади. «Таълим жараёнида ўқувчилар ҳамда ўқитувчи ўртасида ҳамкорликни қарор топтириш, фаолликни ошириш, таълим олувчилар томонидан билимларни самарали ўзлаштириш, уларда шахсий сифатларни ривожлантиришга хизмат қиладиган методлар интерфаол методлар саналади»¹. Ўқув-услубий тавсияларнинг кейинги бўлимида интерфаол методлар, уларнинг моҳияти, қўлланиш шартлари ва дидактик имкониятлари тўғрисида сўз юритамиз.

¹ Қаранг: Иноятлов У.И., Муслимов Н.А., Усмонбоева М., Инозимова Д. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб: Методик қўлланма. – Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ, 2012. – Б.140–141.

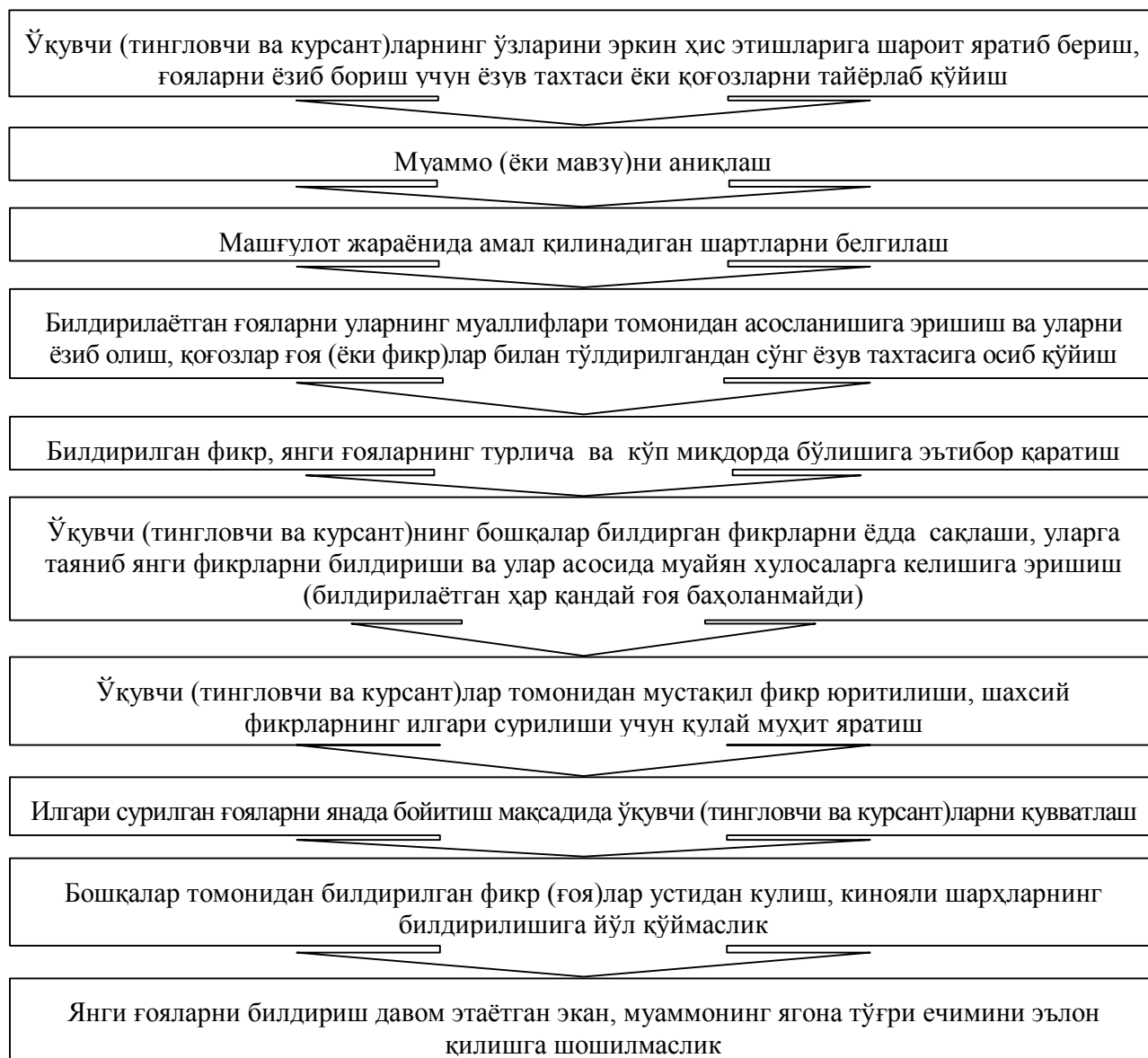
И Б Ў Л И М

ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАР ВА УЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ

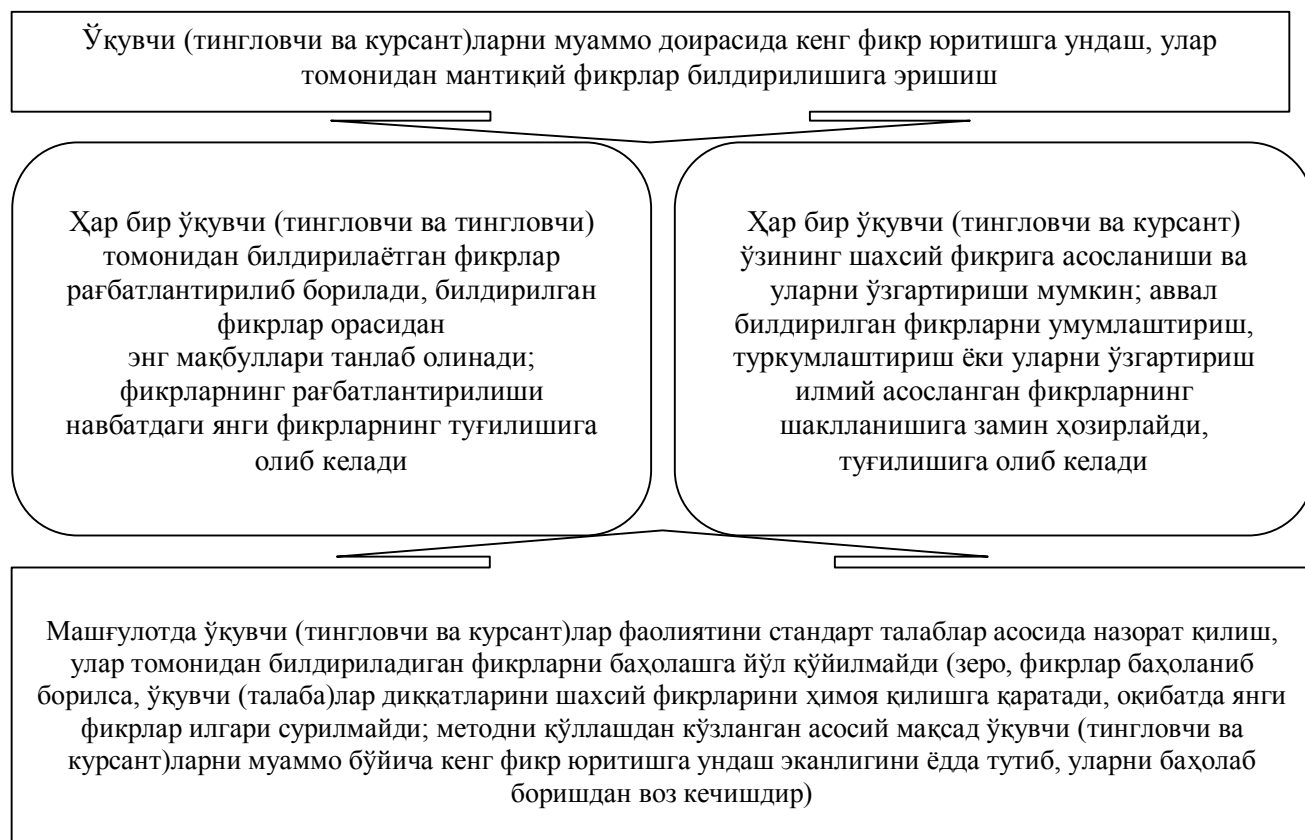
«АҚЛИЙ ҲУЖУМ» стратегияси

Стратегия ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг мавзу хусусида кенг ва ҳар томонлама фикр юритиш, ўз тасаввурлари, ғояларидан ижобий фойдаланишга доир кўникма, малакаларни ҳосил қилишини рағбатлантиради. Унинг ёрдамида ташкил этилган машғулотларда ихтиёрий муаммолар юзасидан бир неча оригинал (ўзига хос) ечимларни топиш имконияти туғилади. Стратегия мавзу доирасида маълум қарашларни аниқлаш, уларга муқобил ғояларни танлаш учун шароит яратади.

Уни самарали қўллашда қуйидаги қоидаларга амал қилиш лозим:

Машғулотда стратегияни қўллашда қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

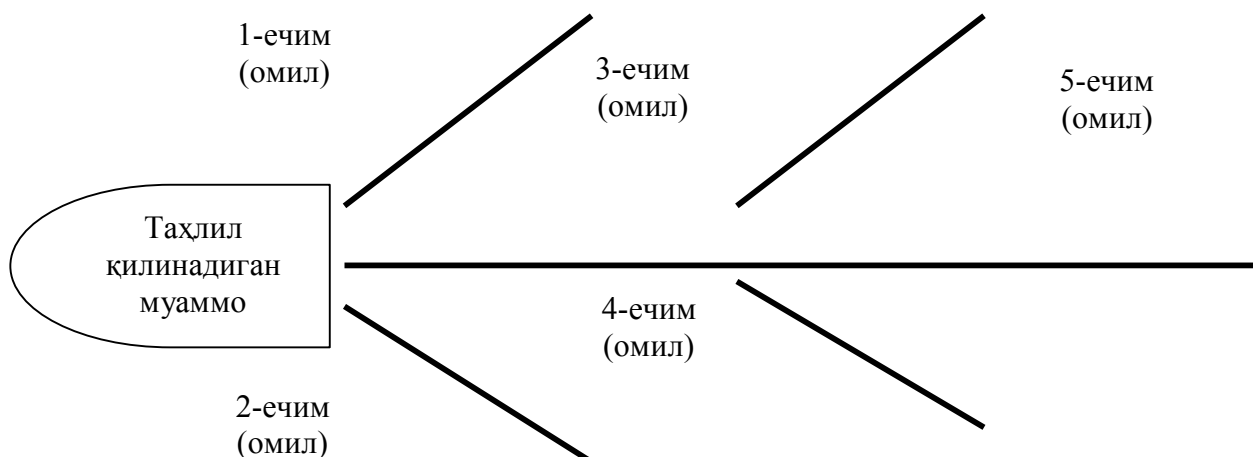
«БАЛИҚ СКЕЛЕТИ» график органайзери (ГО)

График органайзер ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларда мавзу юзасидан муайян масала моҳиятини тасвирлаш ва ечиш қобилиятини шакллантиради. Уни қўллашда ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларда мантикий фикрлаш, мавзу моҳиятини ёритувчи таянч тушунча, маълумотларни муайян тизимга келтириш, уларни таҳлил қилиш кўникмалари ривожланади.

Ундан фойдаланиш қуйидагича амалга оширилади:

- 1) ўқитувчи ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларни ГОни қўллаш шарти билан таништиради;
- 2) ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар кичик гуруҳларга бириктирилади;
- 3) гуруҳлар топшириқларни бажаради;
- 4) гуруҳлар ўз ечимларини жамоага тақдим этади;
- 5) жамоа гуруҳларнинг ечимлари юзасидан муҳокама уюштиради

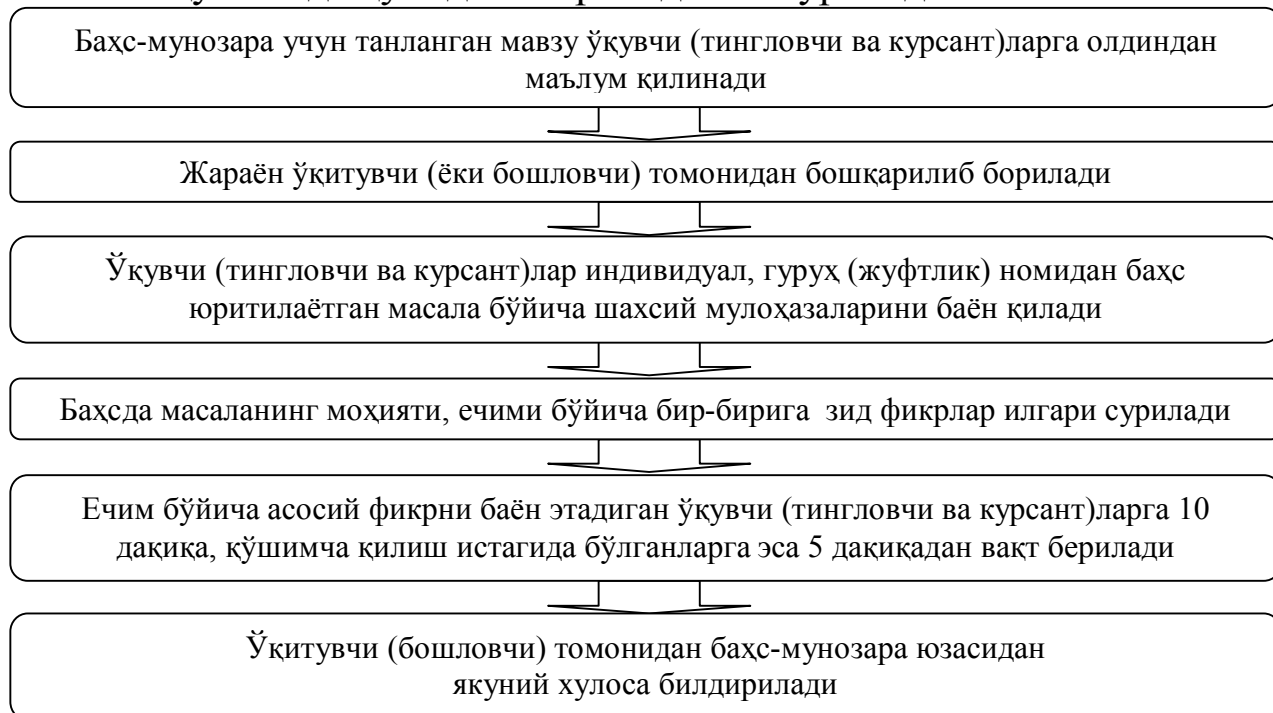
Ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар топшириқларни қуйидаги тасвир асосида бажаради:

«БАҲС-МУНОЗАРА» стратегияси

«Баҳс-мунозара» стратегияси икки ёки ундан ортиқ шахслар томонидан муайян вақт оралиғида ва қатъий қоидаларга мувофиқ ташкил этиладиган оғзаки баҳс бўлиб, ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларда ўрганилаётган мавзу бўйича эркин, асосли фикрларни билдириш қобилиятларини шакллантиришга хизмат қилади. Ўқув машғулотида баҳс-мунозарадан фойдаланишда мавзуга доир маълум масалалар ҳал қилинади.

Уни қўллашда қуйидаги тартибда иш кўрилади:

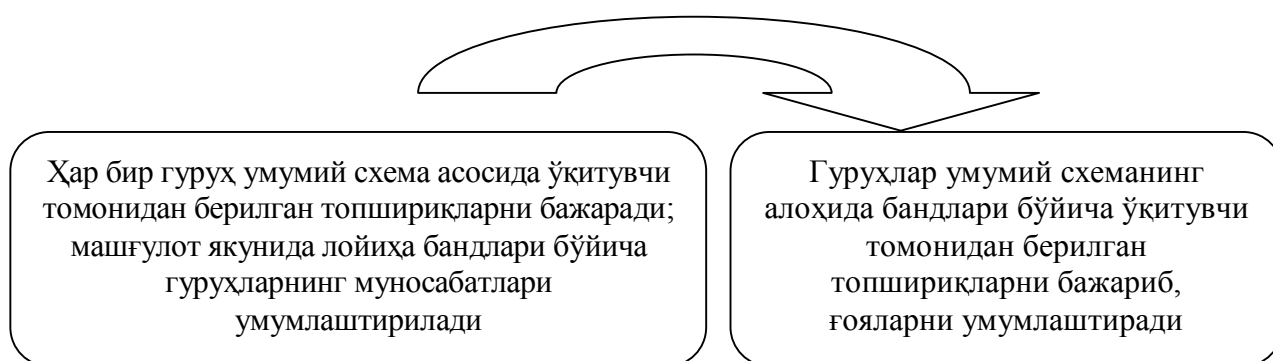
Изоҳ: 1) бир ўқувчи (тингловчи ва курсант)га икки марта сўзга чиқишга рухсат этилмайди;

2) ўқитувчи (бошловчи) ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг мавзудан четга чиқмасликларини қатъий назорат қилиб боради, борди-ю, шундай ҳолатлар содир этилса, сўзловчилар бу ҳақида огоҳлантирилади.

«БИЛАМАН. БИЛИШНИ ХОҲЛАЙМАН. БИЛИБ ОЛДИМ» (БББ) график органайзери

«БББ» график органайзери ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларга муайян мавзу бўйича билимлари даражасини баҳолай олиш имконини беради. Уни қўллашда ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар гуруҳ ёки жамоада ишлашлари мумкин. Гуруҳда ишлашда машғулот якунида гуруҳлар томонидан бажарилган ишлар таҳлил қилинади.

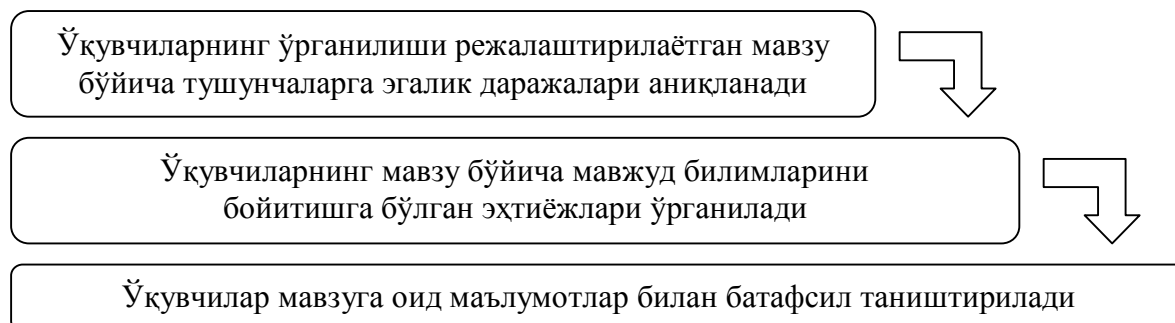
Гуруҳлар фаолияти қуйидаги кўринишда ташкил этилиши мумкин:

Ўқув фаолияти бевосита ёзув тахтаси ёки иш қоғозида ўз аксини топган қуйидаги схема асосида ташкил этилади:

Биламан	Билишни хоҳлайман	Билиб олдим

График органайзердан фойдаланиш уч босқич асосида амалга оширилади:

Босқичлар бўйича амалга оширилган ҳаракатларнинг тафсилоти қуйидагича:

- 1) ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар кичик гуруҳларга бириктирилади;
- 2) ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг янги мавзу бўйича тушунчаларга эгалик даражаси ўрганилади;
- 3) ўқувчилар томонидан қайд этилган тушунчалар лойиҳанинг 1-бандига ёзиб борилади;
- 4) ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг янги мавзу бўйича мавжуд билимларини бойитишга бўлган эҳтиёжлари ўрганилади;
- 5) ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг эҳтиёжлари сифатида баён этилган тушунчалар лойиҳанинг 2-бандига ёзиб қўйилади;
- 6) ўқитувчи янги мавзуга оид умумий маълумотлардан ўқувчиларни хабардор қилади;
- 7) ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар томонидан ўзлаштирилган янги тушунчалар аниқланади;
- 8) баён этилган янги тушунчалар лойиҳанинг 3-бандига ёзиб қўйилади;
- 9) машғулот якунида ягона лойиҳа яратилади

«БЛИЦ-СЎРОВ» методи

«Блиц-сўров» (инглизча «блиц» – тезкор, бир зумда) методи берилган саволларга қисқа, аниқ ва лўнда жавоб қайтарилишини тақозо этадиган метод саналади. Таълим муассасаларида ушбу методга мувофиқ саволлар, асосан, ўқитувчи томонидан берилади. Берилган саволларга жавоблар жамоавий, гуруҳли, жуфтлик ёки индивидуал тарзда қайтарилиши мумкин. Жавоб қайтариш шакли машғулот тури, ўрганилаётган мавзунинг мураккаблиги, ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг қамраб олинишига кўра белгиланади.

Машғулотларда ушбу методни қўллаш қуйидагича кечади:

Ўқитувчи ўрганилган мавзу, муайян таркибий қисмлар моҳиятини очиб беришни талаб этадиган саволларни ишлаб чиқиб, ўқувчилар эътиборига ҳавола қилади

Ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар берилган саволга қисқа муддатда лўнда, аниқ жавоб беради

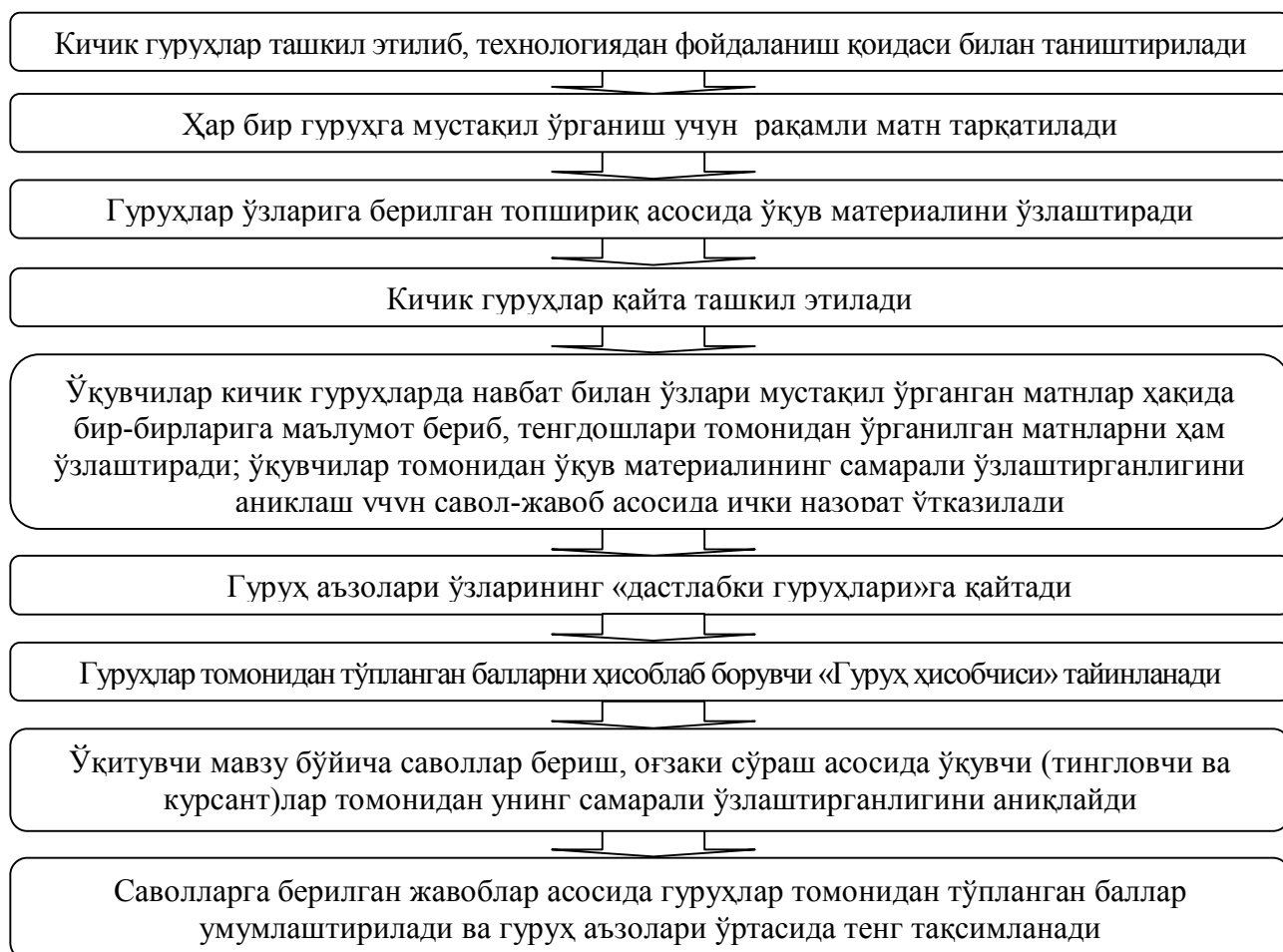
Гуруҳ (жуфтлик)да ишлашда бир нафар ўқувчи берилган саволга жавоб қайтаради, унинг гуруҳдошлари жавобни тўлдиради (бирок, фикрлар такрорланмаслиги лозим)

«Блиц-сўров» методини қўллашда мавзуга доир таянч тушунчалар, асосий ғояларнинг моҳияти ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар

томонидан оғзаки, ёзма ёки тасвир (жадвал, диаграмма) тарзида ёритилиши мумкин.

«БУМЕРАНГ» стратегияси

«Бумеранг» технологияси ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларни дарс жараёнида, дарсдан ташқари вақтларда турли адабиётлар, матнлар билан ишлаш, ёдда сақлаш, сўзлаб бериш, фикрларини эркин баён этиш, қисқа вақт ичида кўп билимга эга бўлиш, ўқитувчи томонидан барча ўқувчилар фаолиятининг бирдек баҳоланиши учун шароит яратишга хизмат қилади. У ўқитувчига тарқатма материалларнинг ўқувчилар томонидан гуруҳли, индивидуал шаклда самарали ўзлаштирилишини, аудиторияда ташкил этиладиган суҳбатнинг мунозарага айланишини таъминлаш орқали уларнинг фаолиятини назорат қилиш имконини беради. Бу технологиядан суҳбат-мунозара шаклидаги дарсларда индивидуал, жуфтлик, гуруҳли ва жамоавий шаклларда фойдаланиш мумкин. Бошқа интерфаол методлар каби таълим жараёнида мазкур технологияни қўллаш ҳам муайян тартибда амалга оширилади. Яъни:

«ВЕНН ДИАГРАММАСИ» график органайзери

График органайзер ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларда мавзуга нисбатан таҳлилий ёндашув, айрим қисмлар негизида мавзунинг умумий моҳиятини ўзлаштириш (синтезлаш) кўникмаларини ҳосил қилишга йўналтирилади. У кичик гуруҳларни шакллантириш асосида аниқ схема бўйича амалга оширилади.

Ёзув тахтаси ўзаро тенг тўрт бўлакка ажратилади ва ҳар бир бўлакка қуйидаги схема чизилади:

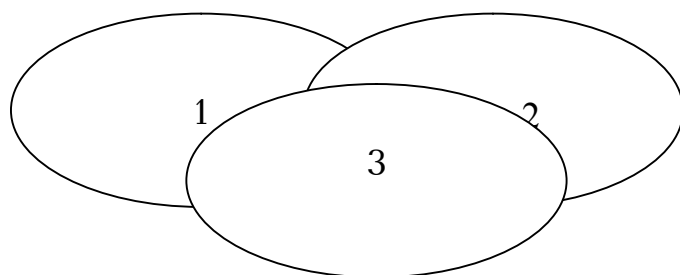

График органайзер ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар томонидан ўзлаштирилган ўзаро яқин назарий билим, маълумот ёки далилларни қиёсий таҳлил этишга ёрдам беради. Ундан муайян бўлим ёки боблар бўйича якуний дарсларни ташкил этишда фойдаланиш яхши самара беради.

Уни қўллаш босқичлари қуйидагилардан иборат:

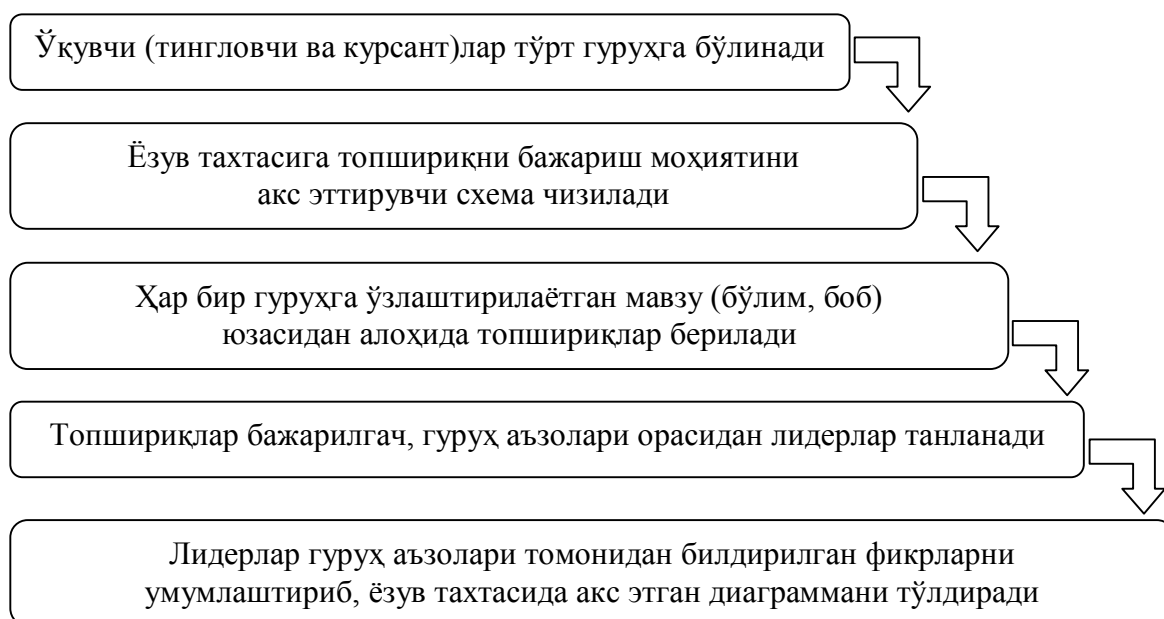

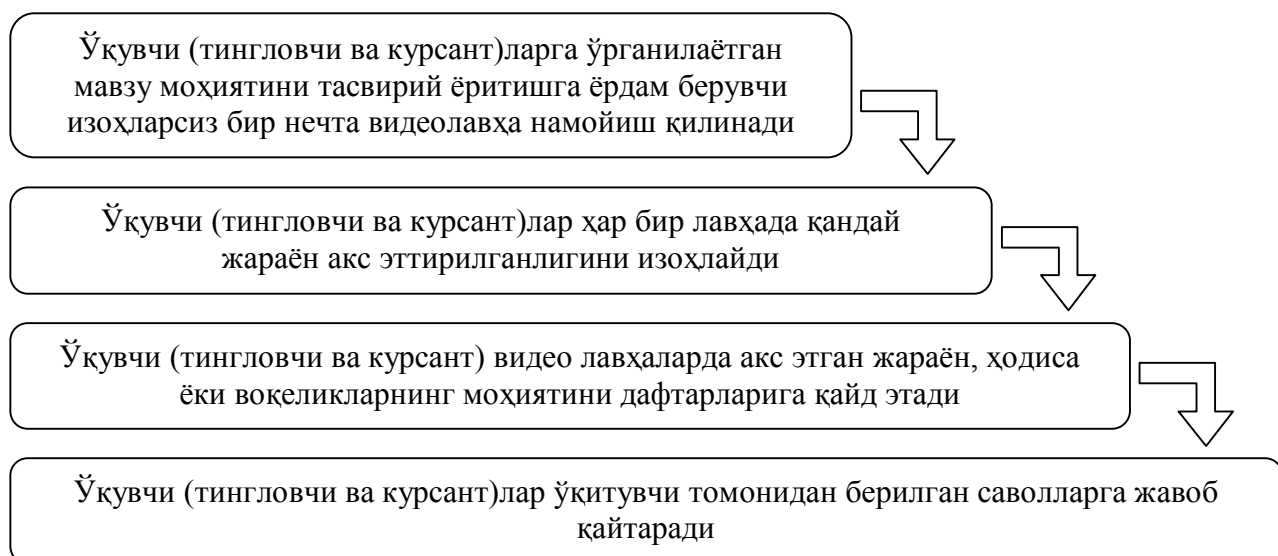
График органайзерни қўллаш жараёнида ҳар бир гуруҳ муайян мавзуга оид топшириқларни бажаради. Ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг эътиборларига қуйидаги жадвал тақдим этилади:

Гуруҳлар	Диаграмманинг тартиб рақами	Топшириқлар мазмуни
1- гуруҳ	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	
2-гуруҳ	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	
3-гуруҳ	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	
4-гуруҳ	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	

«ВИДЕО ТОПИШМОҚ» стратегияси

Сўнгги йилларда педагогик фаолиятда турли ахборот воситалари (компьютер, телевидение, радио, нусха кўчирувчи қурилма, слайд, видео ва аудио магнитофонлар) ёрдамида таълим жараёни ташкил этилишига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўқитувчилар олдида ўқитишда турли ахборот воситаларидан ўринли, мақсадли, самарали фойдаланиш вазифаси туради.

«Видео топишмоқ» стратегиясидан фойдаланишда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

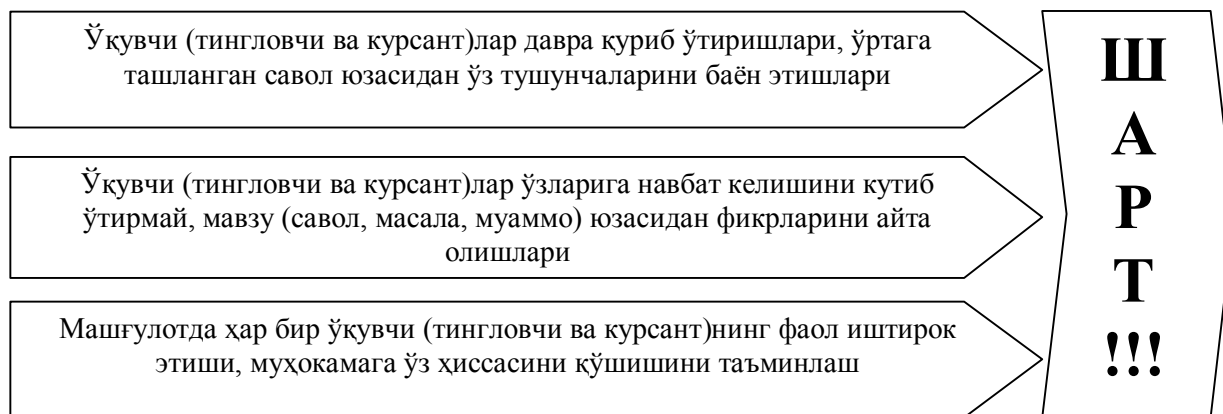

Видео лавҳалар намоиш қилинган, ўқувчи (тингловчи ва курсант)лардан лавҳада қандай жараён, ҳодиса ёки воқелик акс этганлиги, қайси бадий асар қаҳрамони ёки тарихий шахс ифодаланганлиги юзасидан мушоҳада юритиш талаб қилинади. Видео топиш-моқнинг жавобини топиш орқали ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар ўрганиладиган янги мавзу ҳақида тасаввурга эга бўладилар.

«ЯГОНА ДАВРА» стратегияси

«Ягона давра» стратегияси ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларда ўрганилаётган мавзу юзасидан мустақил, мантиқий фикрлаш, бошқалар томонидан билдирилаётган фикрларни тинглаш, уларни тўлдириш, шахсий фикрларини асослаш, хулоса чиқариш қобилиятини тарбиялашга хизмат қилади. Мавзу юзасидан ҳар бир ўқувчи (тингловчи ва курсант)нинг фикрини билиш муҳим. Шунинг учун ҳар бир ўқувчи (тингловчи ва курсант) фикр билдираётганда унинг сўзини бўлиш, қўшимча қилиш ҳеч кимга, ҳатто ўқитувчига ҳам рухсат этилмайди.

Стратегияни қўллашда қуйидаги шартларга риоя этиш шарт:

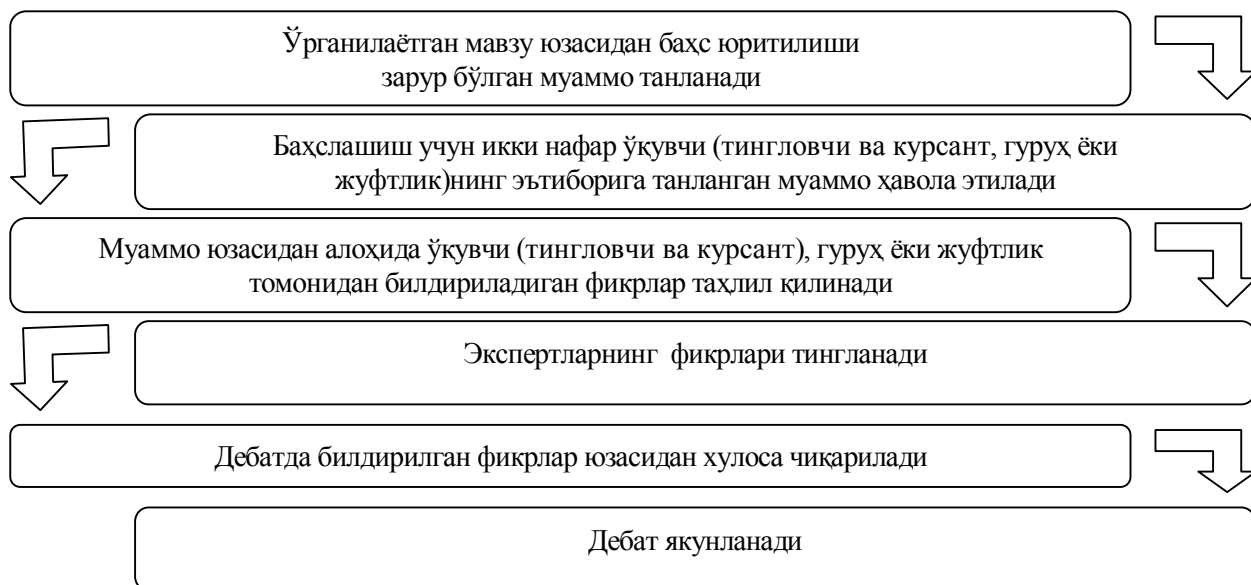

Ўқитувчи муҳокама якунида билдирилган фикрларни умумлаштириши, ҳар бир ўқувчи (тингловчи ва курсант)нинг иштирокини кўрсатиб ўтиши мумкин. Стратегия, одатда, машғулотнинг бошланиши ёки якунида қўлланилади.

«ДЕБАТ» методи

«Дебат» (французча «дебаттере» сўзидан олинган бўлиб, «дебац» – «баҳслашмоқ») технологияси йиғилиш, мажлис ёки машғулотларда бирор-бир мавзу юзасидан иштирокчилар ўртасида ўзаро баҳс уюштириш, уларнинг ўзаро фикр алмашишларини таъминлашга хизмат қилади.

Ўқув машғулотларида дебат қуйидаги тартибда уюштирилади:

«ЁЗМА ИШ» стратегияси

«Ёзма иш» стратегияси ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларда мустақил, ижодий фикрлаш малакаларини шакллантиришга ёрдам беради ва ҳар бир ўқувчини мустақил равишда фаолият юритишини таъминлайди.

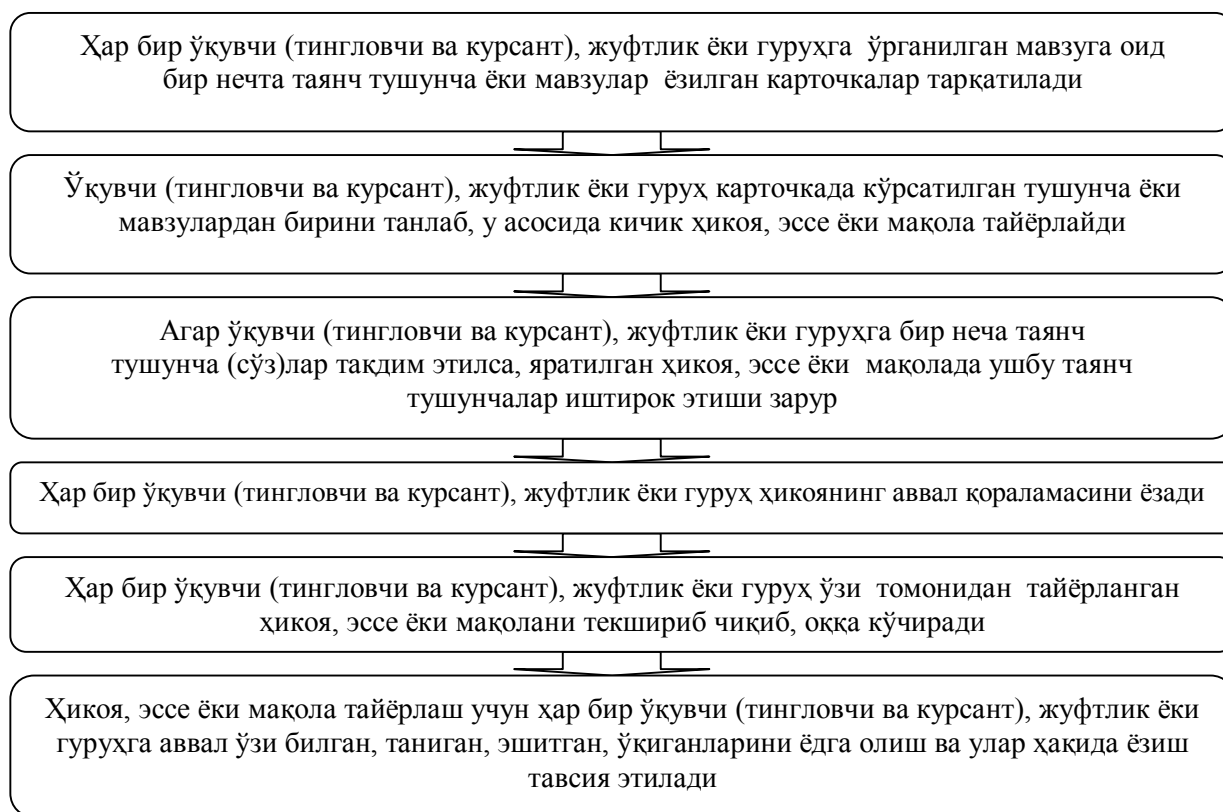
Таълимда ушбу стратегияни қўллашда ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларга қуйидаги схема асосида иш кўриш таклиф қилинади:

1. Ким ёки нима ҳақида ёзмоқчи эканлигингизни аниқ белгилаб олинг!
2. Иншо (ҳикоя, мақола) учун мос сарлавҳа топинг!
3. Иншо (ҳикоя, мақола)нинг қораламаси (хомаки нусхаси)ни тайёрланг!
4. Иншо (ҳикоя, мақола)нинг хомаки нусхасини қайта ўқиб чиқиб, хатолари бўлса тузатиш киритинг!
5. Иншо (ҳикоя, мақола) матнини оққа кўчиринг!
6. Иншо (ҳикоя, мақола)ни жамоадoshларингизга ўқиб беринг!

Стратегия асосида ишлаш учун ўқувчи (тингловчи ва курсант)-ларга 9-10 дақиқа вақт берилади.

Уни кичик гуруҳларда ҳам қўллаш мумкин. Бунда ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларни гуруҳларга бириктириш учун рақамли карточкалардан фойдаланиш қулай. Ҳар бир кичик гуруҳ алоҳида мавзулар асосида ҳикоя, эссе ёки мақолаларни тайёрлаши мумкин. Ҳикоя, эссе ёки мақолаларни тайёрлашда гуруҳ аъзоларининг биргаликда, ўзаро фикр алмашиб фаолият юритишларига эришиш мақсадга мувофиқдир. Белгиланган вақт ниҳоясига етгач, ҳар бир гуруҳнинг иши тақдимот асосида намойиш этилади. Ўқитувчи ҳикоянинг мазмуни, савияси ва орфографик хатоларига эътибор берган ҳолда гуруҳ ишини баҳолайди.

Стратегияни қўллаш қуйидаги босқичларда амалга оширилади:

«ЖАДВАЛ» график органайзери

«Жадвал» график органайзер методи ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларда ўрганилаётган мавзу, муҳокама этилаётган масала ёки муаммонинг назарий моҳиятини жадвал ёрдамида акс эттириш қобилиятини шакллантиришга хизмат қилади. Уни қўллашда ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар мавзу (масала, муаммо) моҳиятини оғзаки

баён ёки ёзма матн кўринишида эмас, балки асосий ғоя, таянч тушунча, муҳим жиҳатларини жадвалда аниқ, қисқа ифодалаш кўникмаларини ўзлаштиради.

Машғулотда график органайзерни қўллаш бўйича ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларга қуйидаги жадвал намунасини тақдим этиш мумкин:

Моҳияти	Ижтимоий тарбия турлари				
	Маънавий-ахлоқий тарбия	Ақлий тарбия	Жисмоний тарбия	Эстетик тарбия	Меҳнат тарбияси
Мақсади					
Вазифалари					
Ўзига хос жиҳатлари					

«ИНСЕРТ» график органайзери

«Инсерт» график органайзер методи янги мавзу бўйича ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг муайян тушунчаларга эғаликларини аниқлаш, уларда матнга нисбатан таҳлилий ёндашиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади.

Уни қўллашда ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар қуйидаги схемалар билан ишлайди:

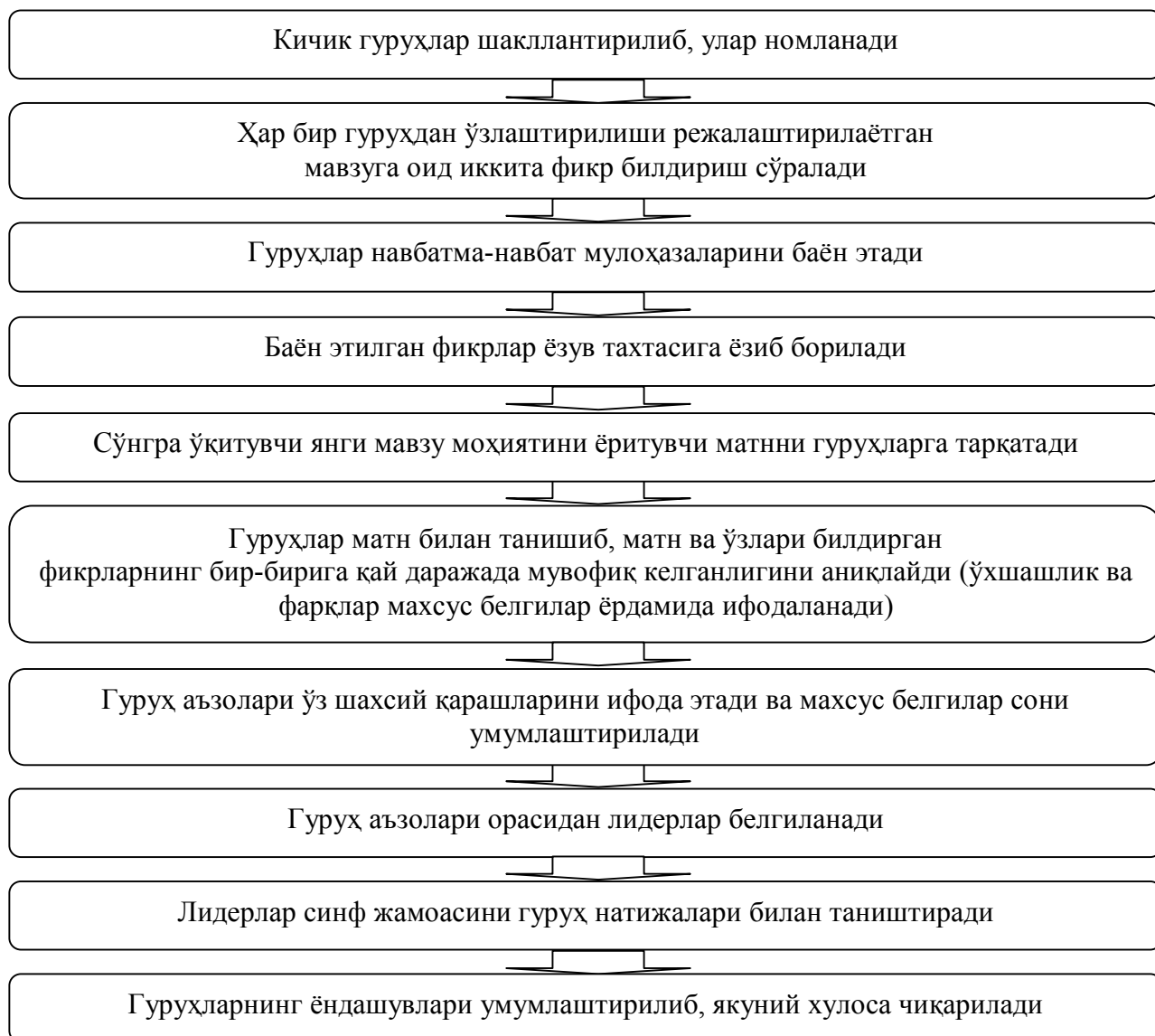
1. Матн гуруҳларнинг фикрлари билан қиёсий таққосланганда:

Махсус белгилар	Махсус белгиларнинг маъноси
З	Матнда гуруҳлар томонидан билдирилган фикрлар ўз аксини топган бўлса
С	Матнда гуруҳлар томонидан билдирилган фикрлар ўз аксини топмаган бўлса
?	Матн билан танишиш жараёнида саволлар туғилса (тушунмовчиликлар юзага келса)

2. Лидерларнинг ҳисоботидан сўнг гуруҳларнинг натижаларини ўрганиш чоғида:

Махсус белгиларнинг тартиб рақамлари	Гуруҳларнинг номлари			
	Коперник	Галилей	Форобий	Ибн Сино
1.				
2.				
3.				

График органиайзерни қўллашда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

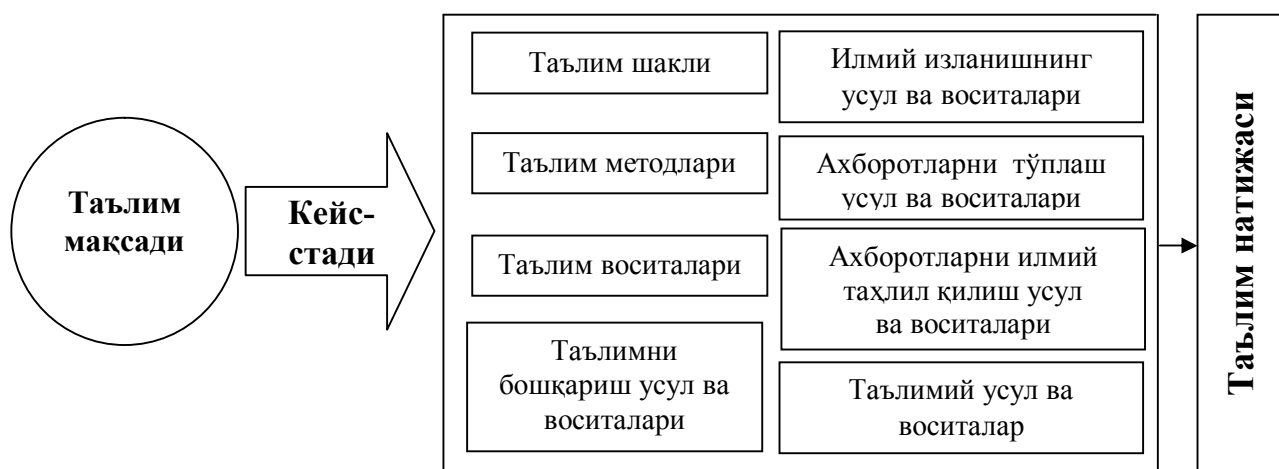
“CASE-STUDY” методи

“Case-study” (инглизча “case” – *воқеа, ҳодиса*, “study” – *ўрганиш, ўқиш, ўқимоқ* сўзларининг бирикувидан ҳосил қилинган.) методи аниқ, реал ёки сунъий яратилган вазиятларни ўрганиш, таҳлил этиш ва ижтимоий аҳамиятга эга натижаларга эришишга асосланган таълим методидир. Мазкур метод тингловчи-курсантларда аниқ, реал ёки сунъий яратилган муаммоли вазиятни таҳлил қилиш орқали ўқитувчи томонидан тингловчи-курсантларга билимларни тайёр ҳолда етказиш ёки ечимларни бериш эмас, балки уларни ҳал этишнинг энг мақбул вариантларини топиш кўникмаларини шаклланти-

ришга хизмат қилади. Яъни, тингловчи-курсантларни бевосита ҳар қандай мазмунга эга муаммоли вазиятни ўрганиш ва таҳлил қилишга, унинг ечимини топиш учун мустақил изланишга ҳамда аниқ ёки муқобил қарорлар қабул қилишга ўргатади. Агар у ўқув жараёнида маълум бир мақсадга эришиш йўли сифатида қўлланилса, метод характериға эга бўлади, бирор-бир жараёни тадқиқ этишда босқич-ма-босқич, маълум бир алгоритм асосида амалга оширилса, технологик жиҳатни ўзида акс эттиради.

Технология негизида муайян муаммоли вазиятни ҳал қилиш жараёнининг умумий моҳиятини акс эттирувчи элементлар ётади. Булар қуйидагилар: таълим шакллари, таълим методлари, таълим воситалари, таълим жараёнини бошқариш усул ва воситалари, муаммони ҳал қилиш юзасидан олиб борилаётган илмий изланишнинг усул ва воситалари, ахборотларни тўплаш, уларни ўрганиш усул ва воситалари, илмий таҳлилнинг усул ва воситалари, ўқитувчи ва ўқувчи (тингловчи ва курсант) ўртасидаги таълимий алоқанинг усул ва воситалари, ўқув натижалари.

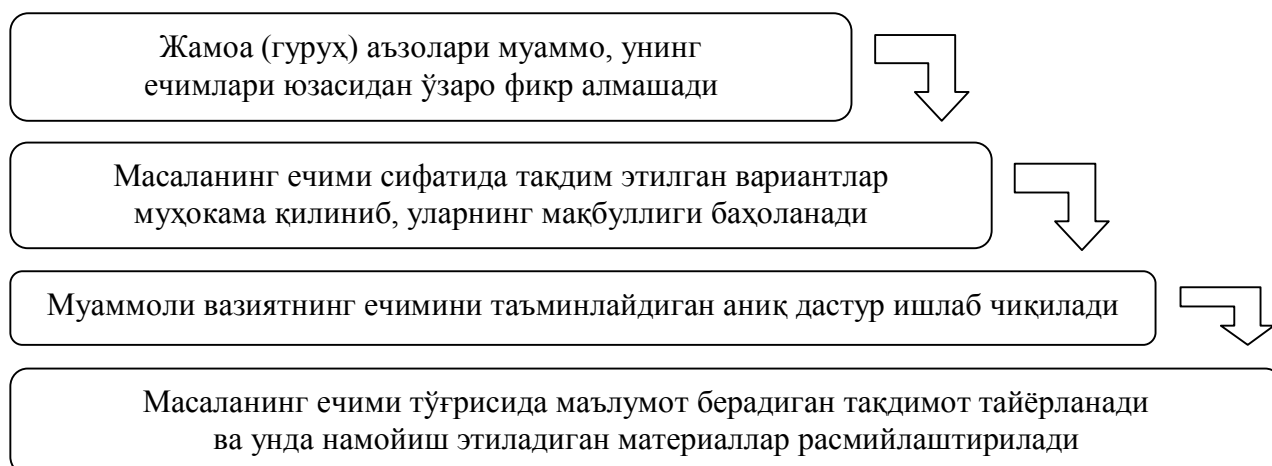
Кейс-стади технологиясининг умумий тузилиши қуйидагича:

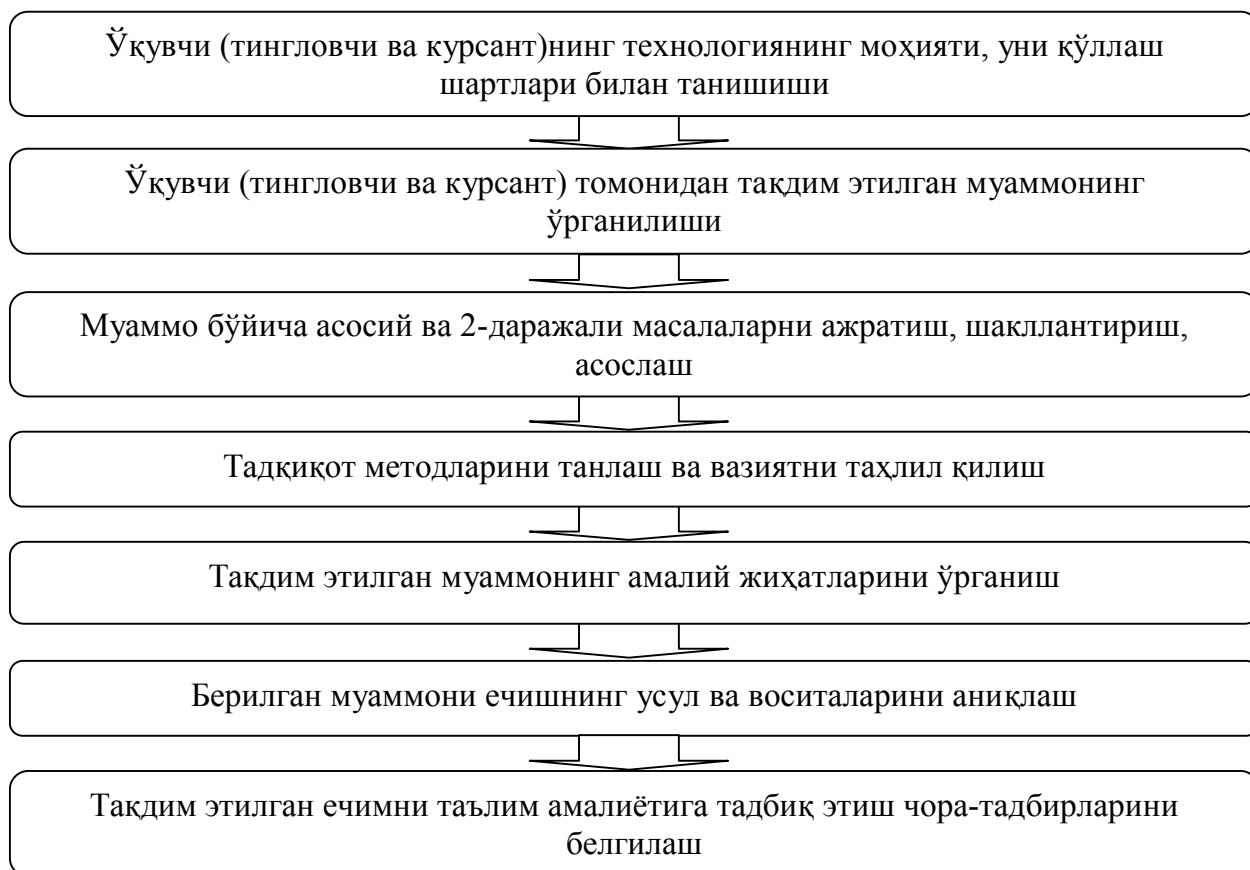
Машғулотларда методни қўллаш қуйидаги босқичларда кечади:

Кейс-стади бўйича жамоавий ҳамкорлик қуйидаги тартибда амалга ошади:

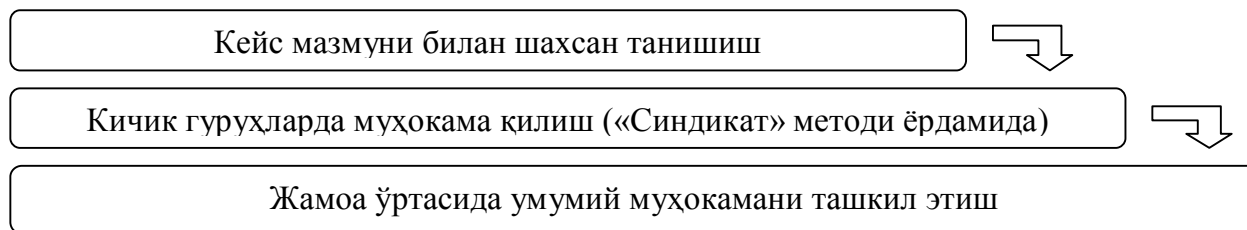

Технологияни алоҳида ўқувчига нисбатан қўллаш тартиби қуйидагича:

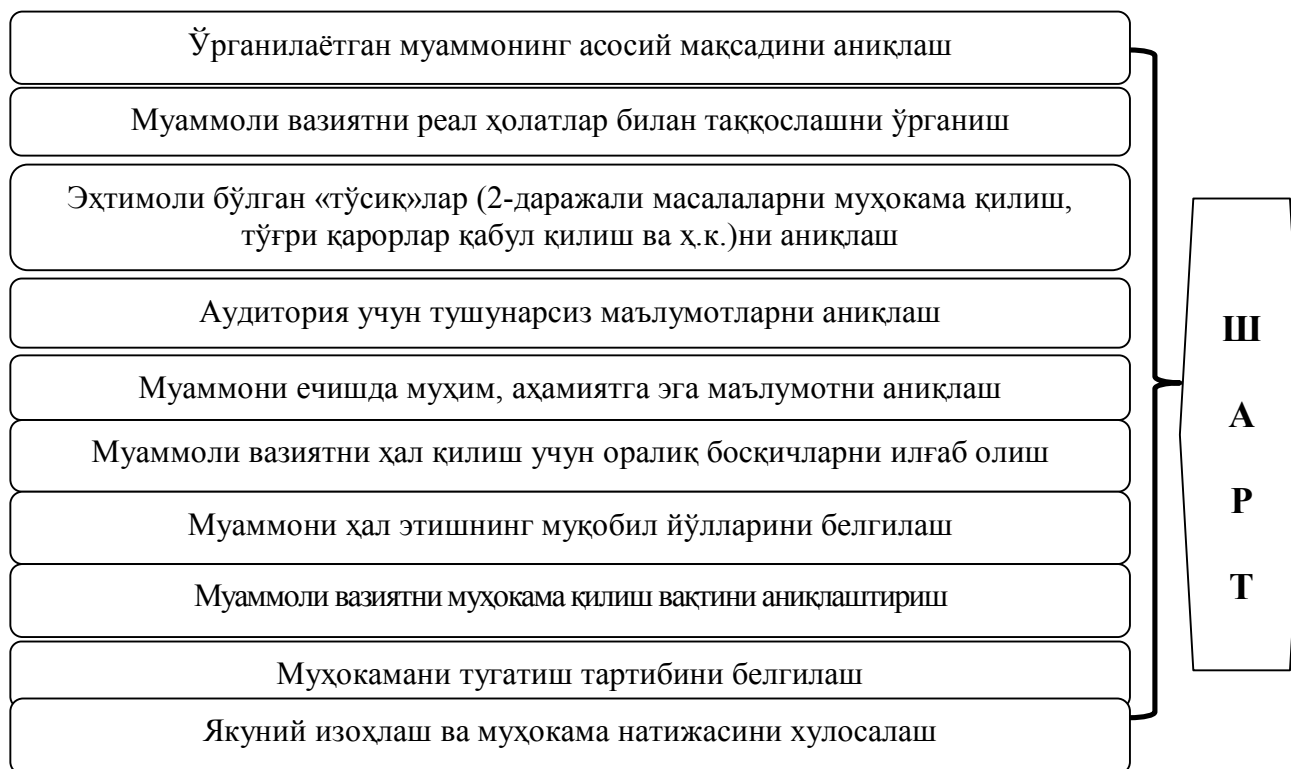

Таълимий характерга эга муаммоли вазият (ўқув кейси)ни ташкил этиш мақсади мавжуд имкониятларни ҳисобга олган ҳолда жамоа ўртасида муаммоли вазиятни яратиш, уни ҳал қилиш ечимлари тўғрисидаги фикрларни жамлаш, муҳокама қилиш орқали тўғри қарорлар қабул қилиш муҳитини яратишдан иборат.

Технология ёрдамида танланган муаммонинг ечимини топишга доир муҳокама қуйидаги босқичларда ташкил қилинади:

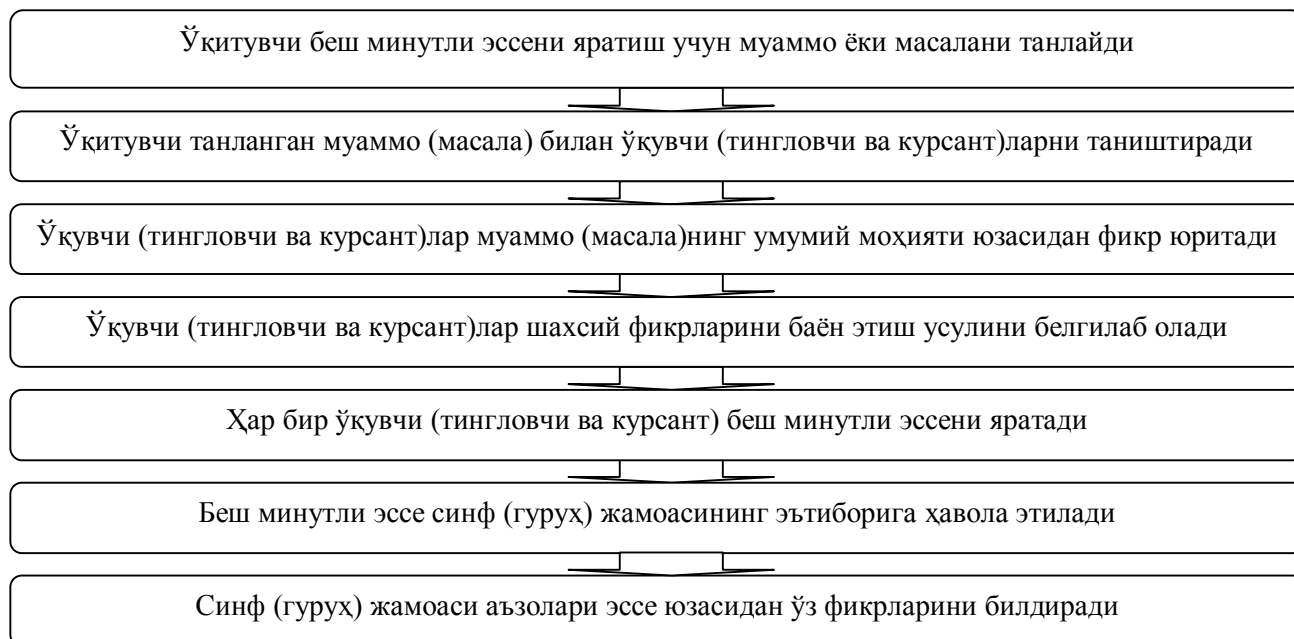
Муаммони муҳокама қилишда эътиборни қуйидагиларга қаратиш зарур:

«БЕШ МИНУТЛИ ЭССЕ» стратегияси

«Беш минутли эссе» стратегияси кичик ҳажмли, эркин баён усулига эга бўлиб, ўрганилаётган муаммо ёки таҳлил қилинаётган масала юзасидан шахсий таассурот, тасаввурларни ифодалашга хизмат қилади. У ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар томонидан ўрганилган мавзу, муҳокама қилинаётган масала бўйича эркин фикр билдириш, мазмун-моҳиятини қайта баён қилиш имконини беради. Беш минутли эссени яратишда ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар мавзу ғояларини умумлаштириш, тизимлаштириш, туркумлаштириш, хулосаларни баён этиш имконига эга бўлади.

Машғулотларда стратегияни қўллаш қуйидаги тартибда йўлга қўйилади:

«КЛАСТЕР» график органайзери

«Кластер» (ғунча, тўплам, боғлам) график органайзери пухта ўйланган стратегия бўлиб, уни ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар билан яқка тартибда, гуруҳ асосида ташкил этиладиган машғулотларда қўллаш мумкин. Кластерлар илгари сурилган ғояларни умумлаштириш, улар ўртасидаги алоқаларни топиш имкониятини яратади.

График органайзердан фойдаланишда қуйидаги шартларга риоя қилиш талаб этилади:

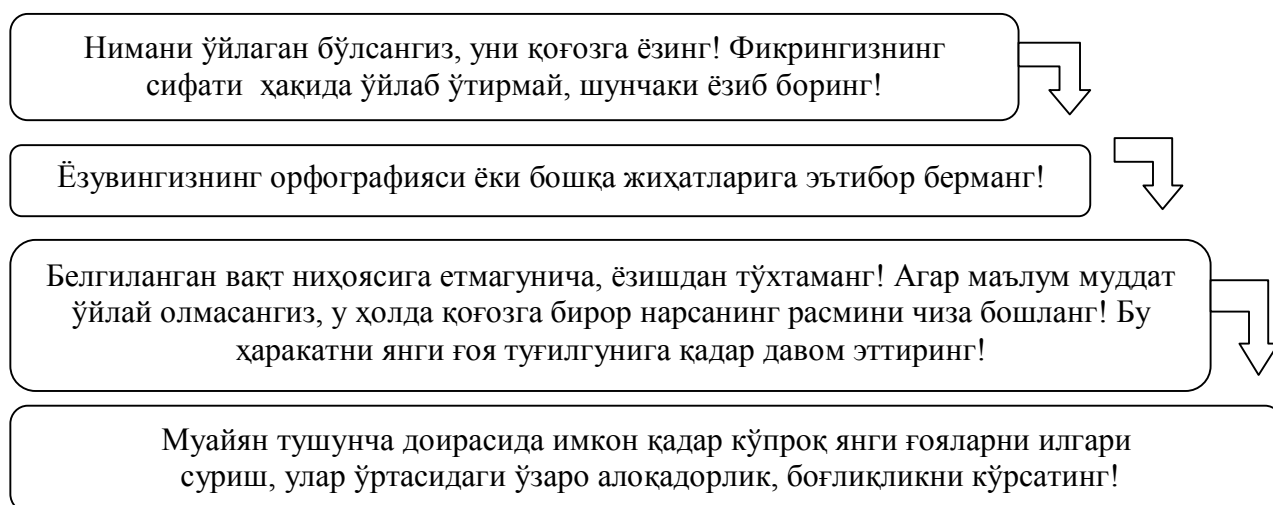
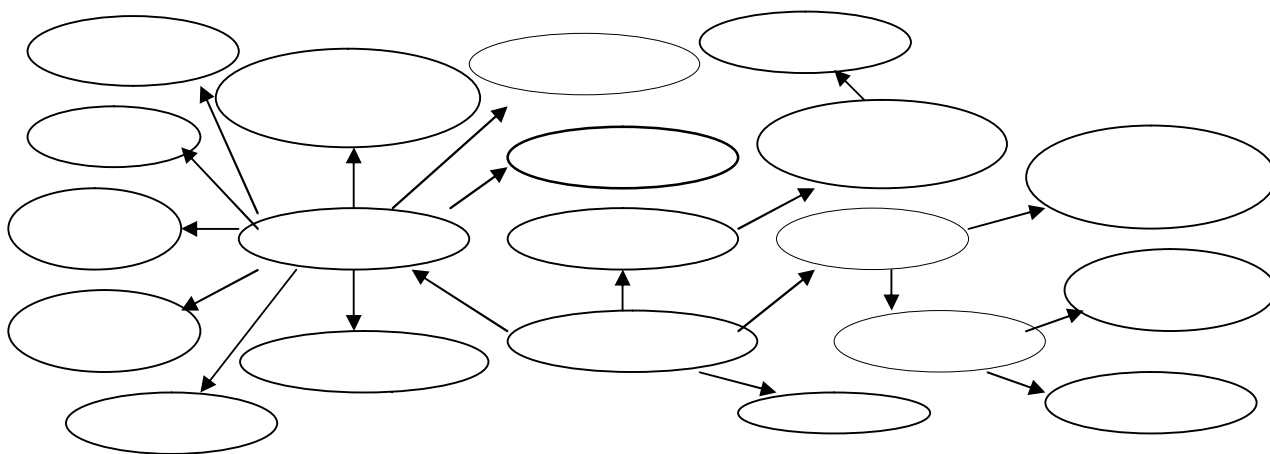

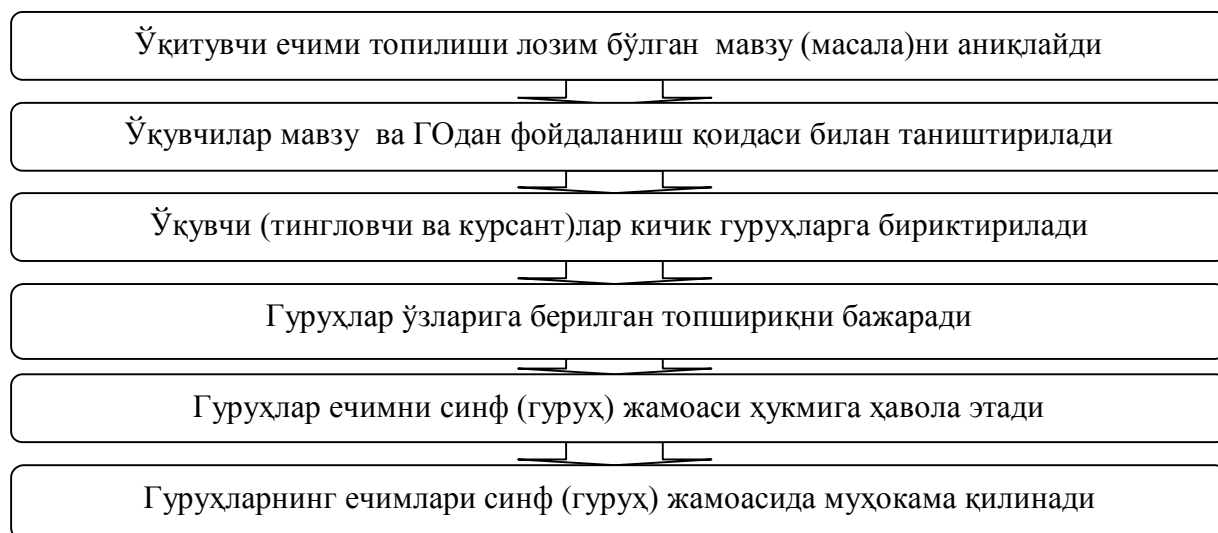
График органайзер ёрдамида ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар топшириқ бўйича фикрларини кластер (майда, алоҳида қисмлар) тарзида қуйидагича ифодалайди:

«КОНЦЕПТУАЛ ЖАДВАЛ» график органайзери

«Концептуал жадвал» график органайзери ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларни ўрганилаётган мавзу (масала ёки муаммо)ни икки ёки ундан ортиқ жиҳатлари бўйича таққослашга ўргатади. Ундан фойдаланишда ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг мавзу юзасидан мантиқий фикрлаш, маълумотларни тизимли баён қилиш қобилиятлари ривожлантирилади.

Машғулотлар чоғида график органайзердан қуйидагича фойдаланилади:

Ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар эътиборига қуйидаги намунани тавсия этиш мумкин:

Ўрганилаётган мавзу моҳиятини ёритувчи жиҳатлар	Мухим белгилар, тавсифлар		
	1-белги (тавсиф)	2-белги (тавсиф)	3-белги (тавсиф)
1-жиҳат			
2-жиҳат			
...			

«КУНДАЛИК» стратегияси

«Кундалик» стратегияси методини қўллашда ўқувчи (тингловчи ва курсант)лардан ташкил этилган «Сифат гуруҳи» аъзоларининг ҳар бирига ён дафтарча тарқатилади. Дафтарчаларга ҳафтанинг муайян кунда муҳокама қилинаётган муаммога оид туғиладиган ғоялар ёзиб борилади. Жамоа аъзоларининг қайдлари гуруҳ сардори томонидан таҳлил қилиб борилади. Тўпланган материаллар ҳафтанинг якунида синф (гуруҳ) жамоаси йиғилишида муҳокама қилинади.

Ушбу стратегиянинг аҳамиятли жиҳати шундаки, биринчидан, пайдо бўлган ғоя ёки ихтирочилик таклифлари «Жамоа (ёки гуруҳ) таклифи» номини олади; иккинчидан, барча ноаниқ ва турли нуқтаи назардан иборат фикрлар гуруҳ йиғилишига қадар ойдинлаштирилади. «Бошқача бўлиши ҳам мумкин эмас!» тарзида кескин билдирилган фикрлар бир қадар «юмшатилади». Муҳокамага, одатда, «меъёрлаштирилган» фикрлар олиб чиқилади.

«МОДЕЛЛАШТИРИШ» методи

«Моделлаштириш» («modulus» – ўлчов, меъёр) методи ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларда ўзлаштирилган мавзу, масала ёки ҳал қилинган муаммо юзасидан мантикий фикрлаш, мавзу, масала ёки ҳал қилинаётган муаммонинг умумий моҳиятини модел (шартли белги)лар ёрдамида ифодалаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади.

Уни қўллашда танланган объект моҳияти, муҳим хусусиятлари, устувор жиҳатларини тўла очиб беришга алоҳида эътибор қаратилади.

Машғулотда методдан фойдаланиш қуйидаги босқичларда амалга оширилади:

Ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар мавзу (масала, муаммо) моҳиятини пухта англаб олади

Ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар мавзу (масала, муаммо) моҳиятини тўлақонли ифода этадиган асосий жиҳатлар, таянч тушунчаларни ажратади

Таянч тушунчалар ёрдамида умумий модел яратилади

Ҳар бир ўқувчи (талаба) модел ёрдамида ўрганилган мавзу (масала, муаммо)нинг моҳияти тўғрисида жамоага маълумот беради

Ҳар бир ўқувчи (талаба) томонидан таклиф этилган моделнинг мақсадга мувофиқ яратилганлиги, мавзу (масала, муаммо) моҳиятининг очиб берилиши жамоа томонидан муҳокама қилинади

«МУАММОЛИ ВАЗИЯТ» стратегияси

«Муаммоли вазият» стратегияси ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларни ўрганилаётган мавзу бўйича муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш, уларнинг келиб чиқиш сабаблари, оқибатларини ўрганиш, ечимларини топишга ундаш орқали уларда муайян кўникма, малакаларни шакллантиришга хизмат қилади.

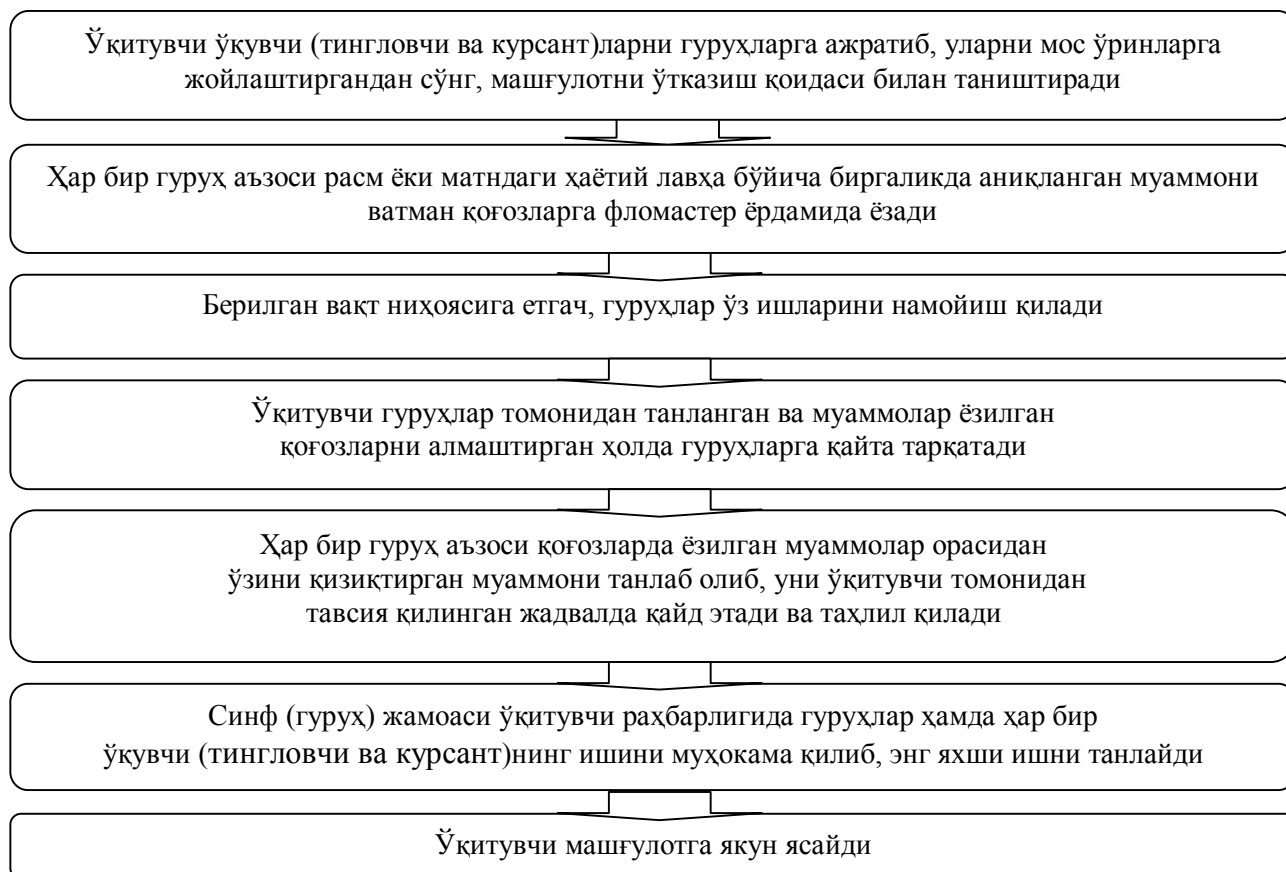
Машғулотлар жараёнида «Муаммоли вазият» стратегиясини қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

«МУАММО» стратегияси

«Муаммо» стратегияси ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларни мавзудан келиб чиқиб, турли муаммоли масала ёки вазиятларнинг тўғри ечимини топиш, муаммо моҳиятини аниқлашга доир малакаларини шакллантириш, уни ечишнинг айрим усуллари билан таништириш, ечимни топиш учун мос усулларни тўғри танлаш, муаммонинг келиб чиқиш сабаблари, шунингдек, ечимни топишга йўналтирилган ҳаракатларнинг мақсадга мувофиқлигини аниқлашга ўргатади.

Таълим жараёнида стратегияни қўллаш қуйидагича кечади:

Изоҳ: 1. Ўқитувчи ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларни стратегиядан фойдаланиш қоидалари билан таништиришда машғулотнинг босқичли бўлиши, ҳар бир босқичда ўқувчи (тингловчи ва курсант)дан эътиборли бўлиш талаб қилиниши, машғулот давомида улар якка, гуруҳ ва жамоа бўлиб ишлашларига урғу бериб ўтиши лозим. Бундай йўл тутиш ўқувчиларнинг топшириқларни бажаришга руҳан тайёр бўлишларига ёрдам беради, уларда қизиқиш уйғотади.

2. Стратегия асосида ишлашда ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар томонидан машғулот учун тайёрланган плакат, расм, афиша ёки бирор муаммо баён қилинган матн, дарслик, ёрдамчи адабиётлардан бирор-бир материални ўрганиб, унда ёритилган муаммоларни аниқлайди ва уларни хотирада сақлаб қолади ёки дафтарларга белгилаб қўяди.

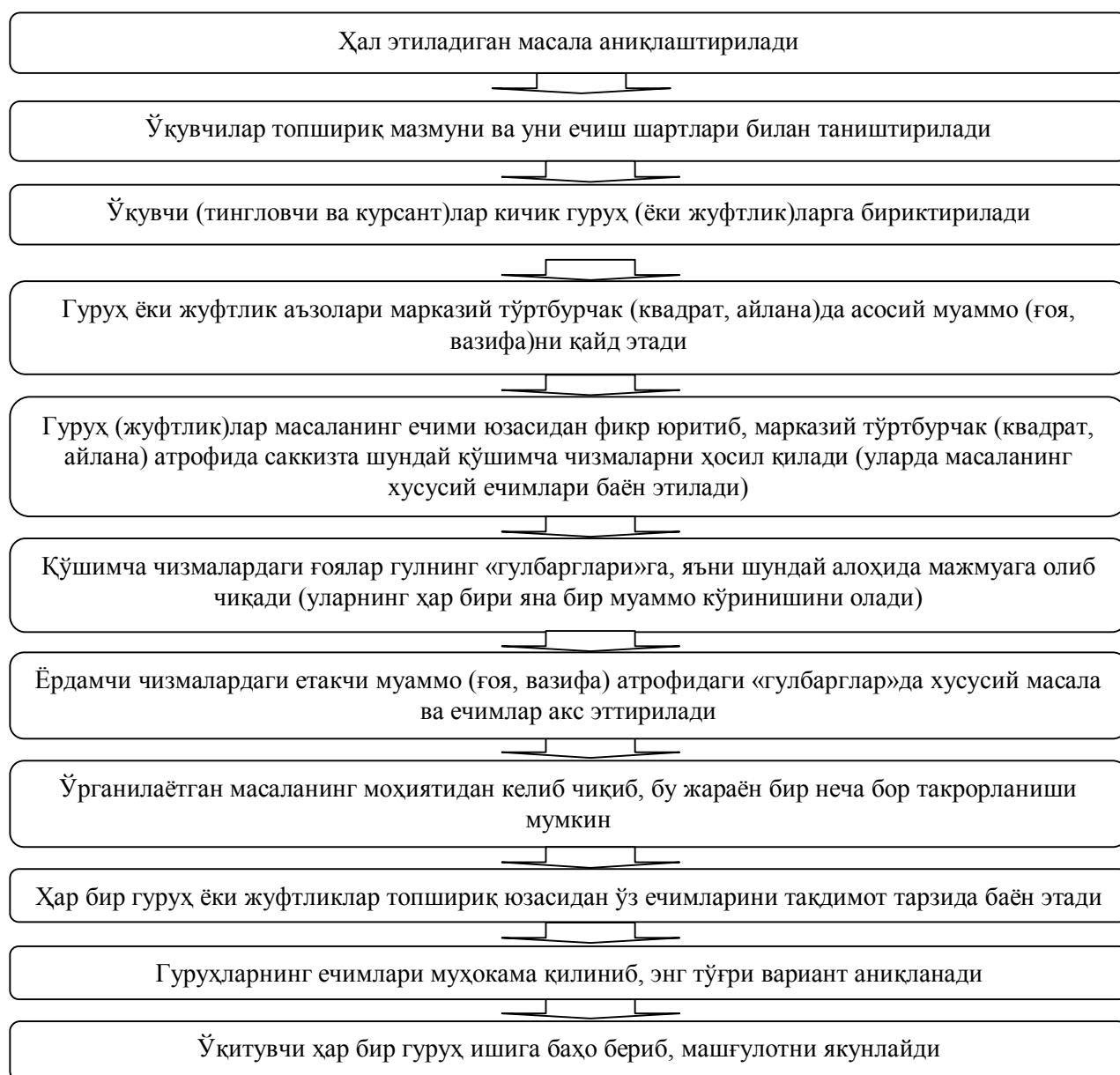
3. Ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар топшириқни индивидуал равишда бажаришлари учун ўқитувчи томонидан қуйидаги жадвал тавсия этилади:

Муаммо тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммонинг ечиш йўллари (амалий ҳаракатлар)
1.		
2.		
...		

«НИЛУФАР ГУЛИ» технологияси

Ушбу технология дидактик муаммоларни ечишнинг самарали воситаларидан бўлиб, нилуфар гули кўринишига эга. Асос ва унга бириккан тўққизта «гулбарг» (квадрат, тўртбурчак ёки айланалар)-ларни ўз ичига оладиган бу метод ёрдамида асосий муаммо ва унинг мазмунини ёритишга имкон берадиган хусусий масалалар ҳал этилади.

Ўқувчиларда ҳал этилаётган масала юзасидан мантиқий, изчил фикрлаш, ички моҳиятини таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантирувчи ушбу технологияни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

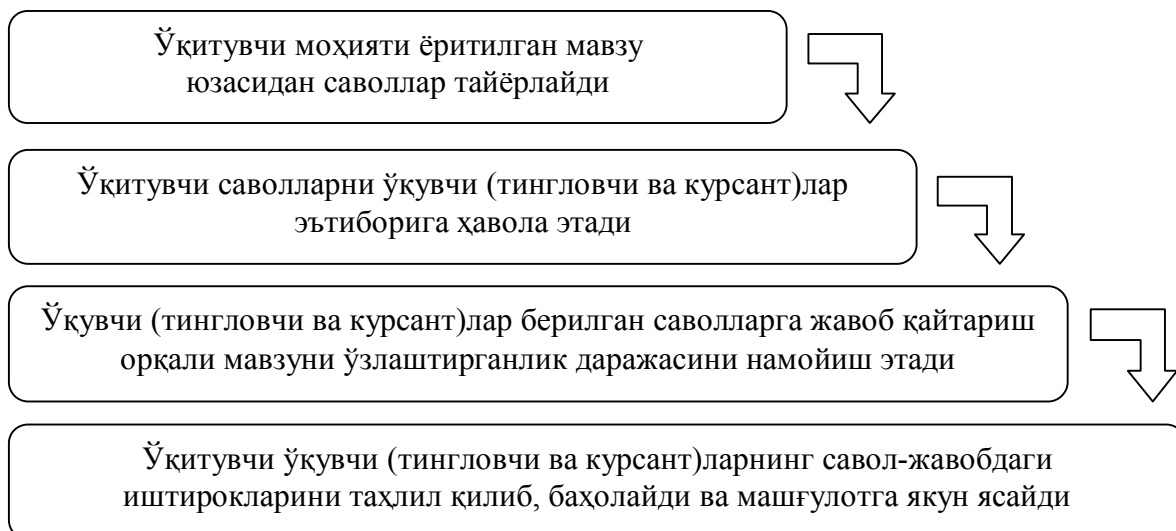
Ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларга қуйидаги схема намуна сифатида тақдим этилади:

		B			Z			C
				B	Z	C		
		D		D	A	F		F
				G	H	Y		
		G			H			Y

«САВОЛ-ЖАВОБ» методи

«Савол-жавоб» методи мавзунинг ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар томонидан ўзлаштирилиш даражасини аниқлашга ёрдам беради. Уни қўллашнинг самарадорлиги савол-жавобларнинг аниқ, қисқа ва тушунарли тарзда ифода этилиши, айнан мавзуга доир бўлишига боғлиқ.

Таълим жараёнида методни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

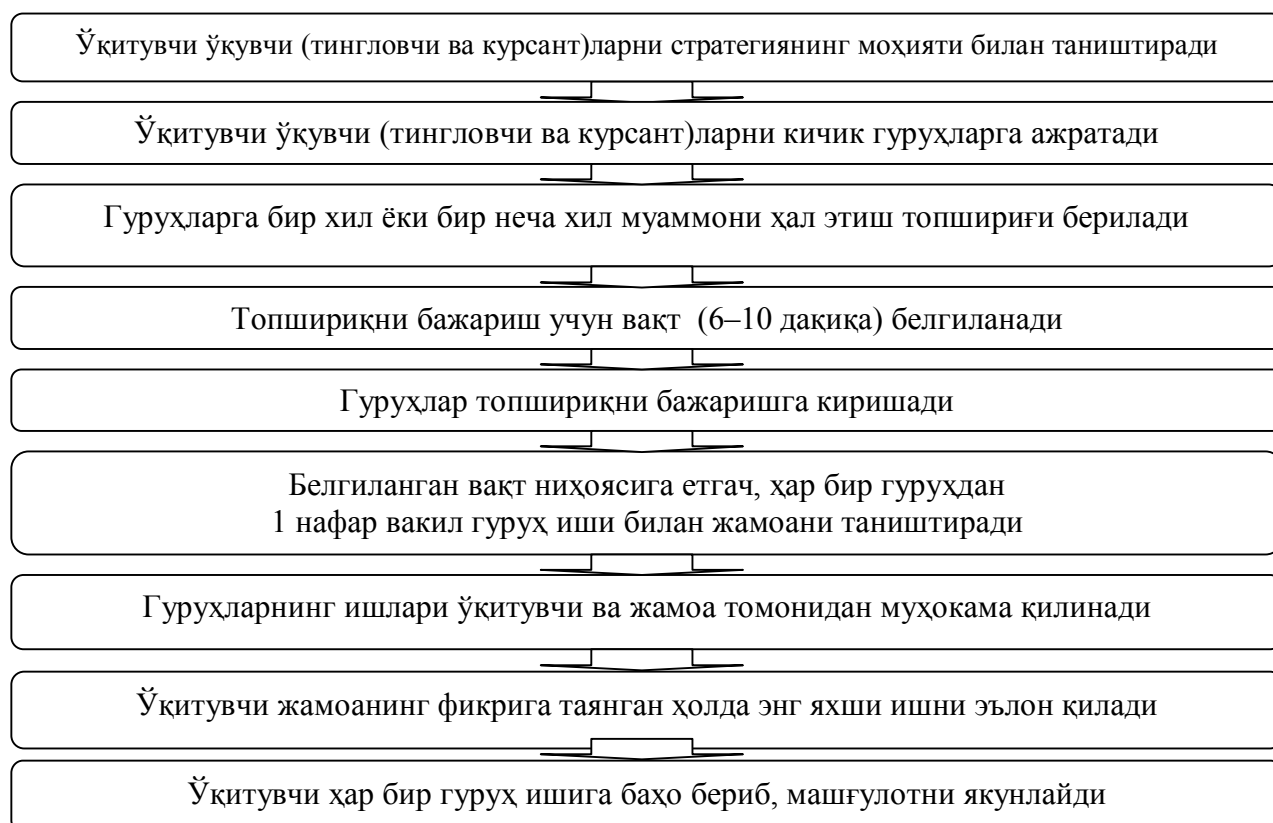
«SWOT-ТАҲЛИЛ» стратегияси

«Cwot-таҳлил» стратегияси муаммонинг асосий тўрт жиҳатини ёритишга хизмат қилади. Ўқувчилар мавзунинг мазмунига мос муаммоларни атрофлича ўрганиш орқали моҳиятини ёритади, уларни келтириб чиқарувчи омилларни излаб, ҳал қилиш имкониятларини топади.

«Cwot-таҳлил» стратегияси ёрдамида муаммонинг қуйидаги тўрт жиҳати таҳлил қилинади:

С	⇒	Кучли (устун) жиҳатлари (ҳал этилаётган муаммонинг афзалликларини ёритиш)
W	⇒	Кучсиз (заиф) жиҳатлари (мақсадга эришиш йўлида ташкил этилаётган ҳаракатларга ички омилларининг таъсирини ўрганиш)
О	⇒	Имкониятларни чамалаш (белгиланган вазифаларни ҳал этишнинг энг мақбул йўллари излаш)
Т	⇒	Таҳдидни ўрганиш (мақсадга эришиш йўлида ташкил этилаётган ҳаракатларга ташқи омилларининг таъсирини аниқлаш)

Машғулотларда стратегияни қўллаш тартиби қуйидагича:

Изоҳ: Стратегияни қўллашда муайян қийинчиликларнинг келиб чиқиш эҳтимоли мавжуд. Бундай ҳолларда ўқитувчи стратегиянинг асосий моҳияти ёки бирор босқичини ўқувчининг ёшига мослаб, унга тушунарли сўзлар билан ифодалаши (ўзгартириши) мумкин. Ўқитувчи томонидан ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларга стратегиянинг моҳияти, афзалликлари ҳақида етарлича маълумот берилиши улар томонидан ҳал этиладиган муаммо моҳиятининг тўла тушунилишини таъминлаш ва кутилган натижага эришишга ёрдам беради.

«СУҲБАТ» методи

Машғулотда ўқитувчи ва ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар ўртасидаги диалогик характерга эга савол-жавобга асосланувчи ушбу метод негизини жонли мулоқот ташкил этади. Методнинг афзаллиги суҳбат жараёнида ойдинлашмаган масалалар юзасидан қўшимча саволлар бериш, ўқувчи (тингловчи ва курсант)нинг фикрлашга ундаш имкониятининг мавжудлиги билан белгиланади. Таълимий муносабатнинг жонли мулоқотга асосланиши эса ўқитувчи ва ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар ўртасида руҳий яқинликни қарор топтириб, фаол фикр алмашиш имконини беради.

Методни қўллашда қуйидаги тартибда иш кўрилади:

Ўқитувчи ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларни метод моҳияти билан таништиради

Ўқитувчи мавзу юзасидан ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар ўзлаштиришлари лозим бўлган масалаларга оид саволларни ишлаб чиқади

Ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар саволлар билан таништирилади

Ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар саволлар юзасидан мулоҳаза юритиб, масала моҳиятини ёритишга киришади (агар ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг жавоблари қониқарли деб топилса, навбатдаги савол берилади; борди-ю, жавоб қониқарли деб топилмаса, у ҳолда ўқитувчи ўқувчи (тингловчи ва курсант)га айнан мана шу масалани ойдинлаштиришга ёрдам берадиган қўшимча савол беради)

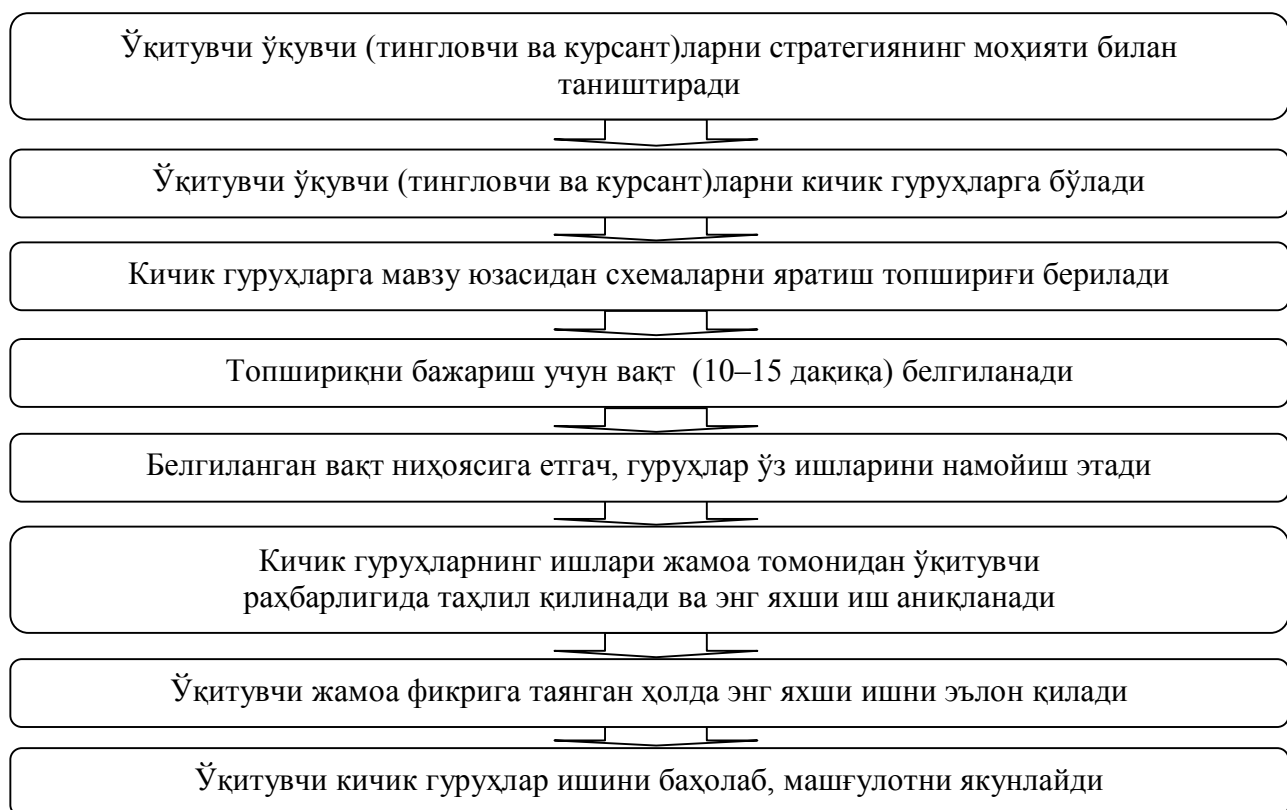
Ўрганилаётган масаланинг моҳияти тўла ёритилгач, суҳбат жараёнига якун ясалади

Ўқитувчи ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг фаолиятини баҳолаб, машғулотга якун ясайди

«СХЕМА» стратегияси

Ушбу стратегия ўрганилаётган мавзу, муҳокама қилинаётган масала моҳиятининг асосий хусусияти ёки белгиларини схема, тасвир ёки расм орқали ифодаланишини таъминлайди. Уни қўллашда ўқувчи (тингловчи ва курсант)дан масалага ижодий ёндашиш тақозо этилади. Топшириқни бажариш жараёнида ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар ўрганилаётган мавзу, муҳокама қилинаётган масала бўйича ўзлаштирган назарий билимларини ёдга олади, энг муҳим хусусияти, белгиларини аниқлайди, уларни умумлаштиради ёки таркибий қисмларга ажратган ҳолда схема яратади. Ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларда фикрлаш, ижодкорлик кўникмаларини шакллантириш, ривожлантиришга хизмат қилувчи ушбу стратегия ғоянинг қисқа, аниқ ифодаланиши учун шароит яратади.

Машғулотларда «Схема» стратегиясидан фойдаланиш тартиби қуйидагича:

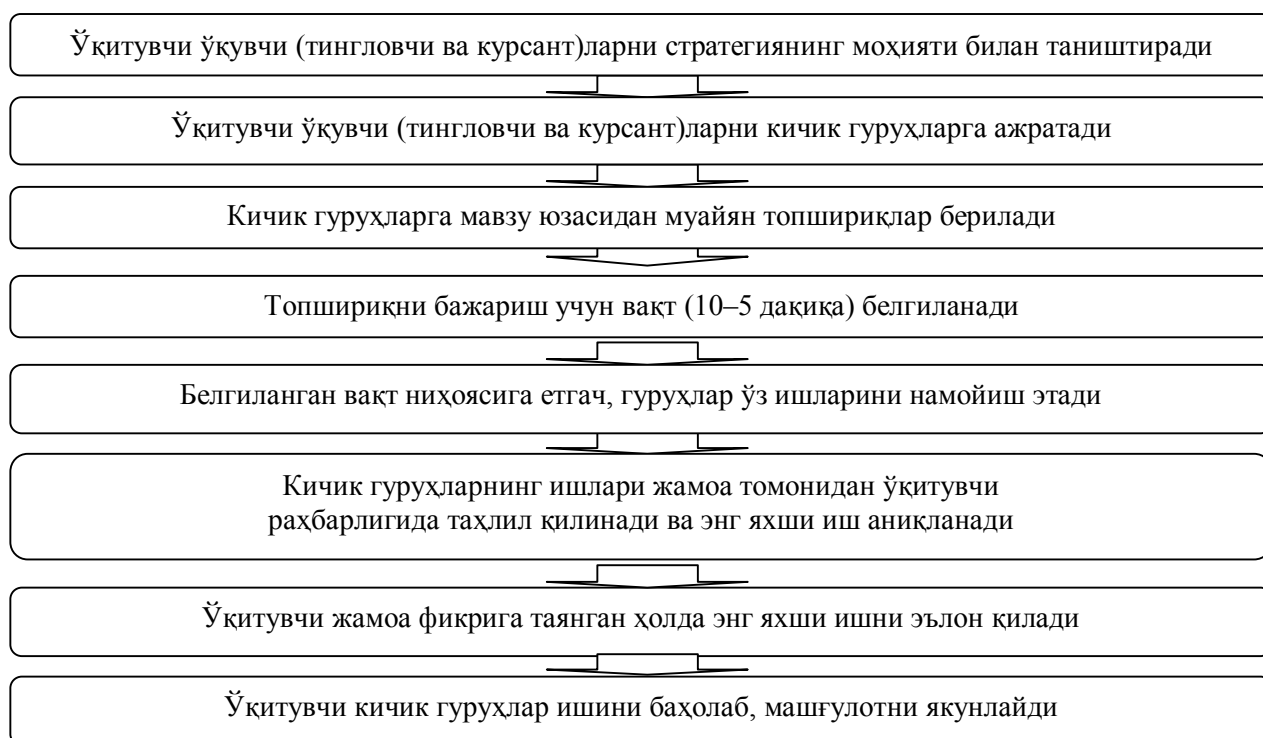

«ТАҚДИМОТ» стратегияси

Ушбу стратегия ўрганиладиган мавзу моҳиятининг компьютер хизматидан фойдаланилган ҳолда слайдлар ёрдамида очиб берили-

шини таъминлайди. Уни қўллашда мавзунинг асосий ғоялари, таянч тушунчалари, муҳим хусусиятлари кичик матн, жадвал, тасвир, схема, расм ва диаграммалар асосида ёритилади. Стратегия ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларда мавзу мазмунини образли, яхлит тарзда ўзлаштириш кўникмаларини шакллантиради.

Таълим жараёнида «Такдимот» стратегиясини қўллаш тартиби қуйидагича:

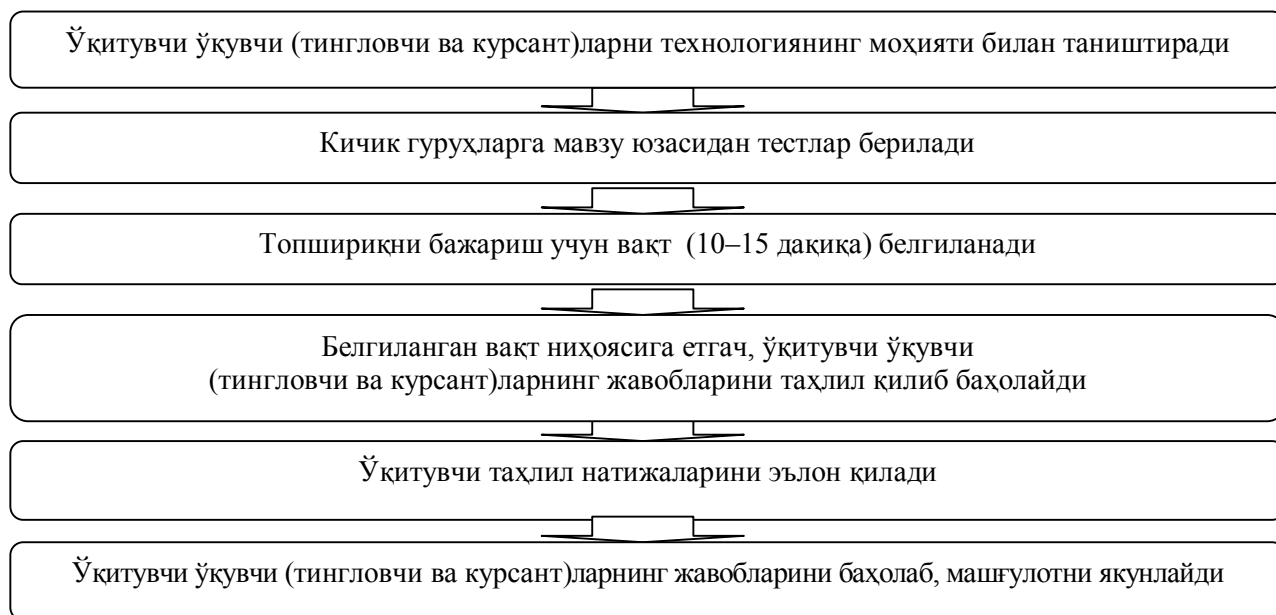
Изоҳ: 1. Ўқитувчи кичик гуруҳларга бир ёки бир нечта мавзунинг тавсия этиши мумкин.

2. Гуруҳлар, гарчи бир мавзу бўйича фаолият кўрсатсалар-да, бироқ улар топшириқни турли (кичик матн, жадвал, тасвир, схема, расм, диаграмма ва б.) шаклларда бажаради. Бу эса ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар томонидан мавзунинг янада чуқур ва пухта ўзлаштирилишига ёрдам беради.

«ТЕСТ» технологияси

«Тест» (инглизча «синов», «текшириш») технологияси шахснинг психологик, физиологик ва шахсий хусусиятлари, интеллектуал салоҳияти, қобилияти, кўникма ва малакаларини баҳолашга хизмат қилади. Технология ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар томонидан муайян мавзу мазмунини ёки фан асосларининг қай даражада ўзлаштирилганлигини аниқлашда самарали ҳисобланади.

Машғулотларда технологиядан фойдаланиш қуйидагича кечади:

«Т-ЖАДВАЛ» график органайзери

«Т-жадвал» график органайзери таянч тушунчаларни бир-бири билан ўзаро солиштириш, қиёслаш асосида ўрганилаётган мавзу ёки масаланинг муайян жиҳатини бир неча асосий белгиларга кўра батафсил ёритиш мақсадида қўлланилади. Кўп ҳолларда график органайзер мавзу мазмунида ёритиладиган бир неча ҳолатларнинг афзаллик ёки камчиликларини, самарали ёки самарасизлигини, бугунги кун ва истиқбол учун аҳамиятини таққослаш мақсадида қўлланилади.

Машғулотларда «Т-жадвал» график органайзеридан фойдаланиш учун ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг эътиборига қуйидаги схема тақдим этилади:

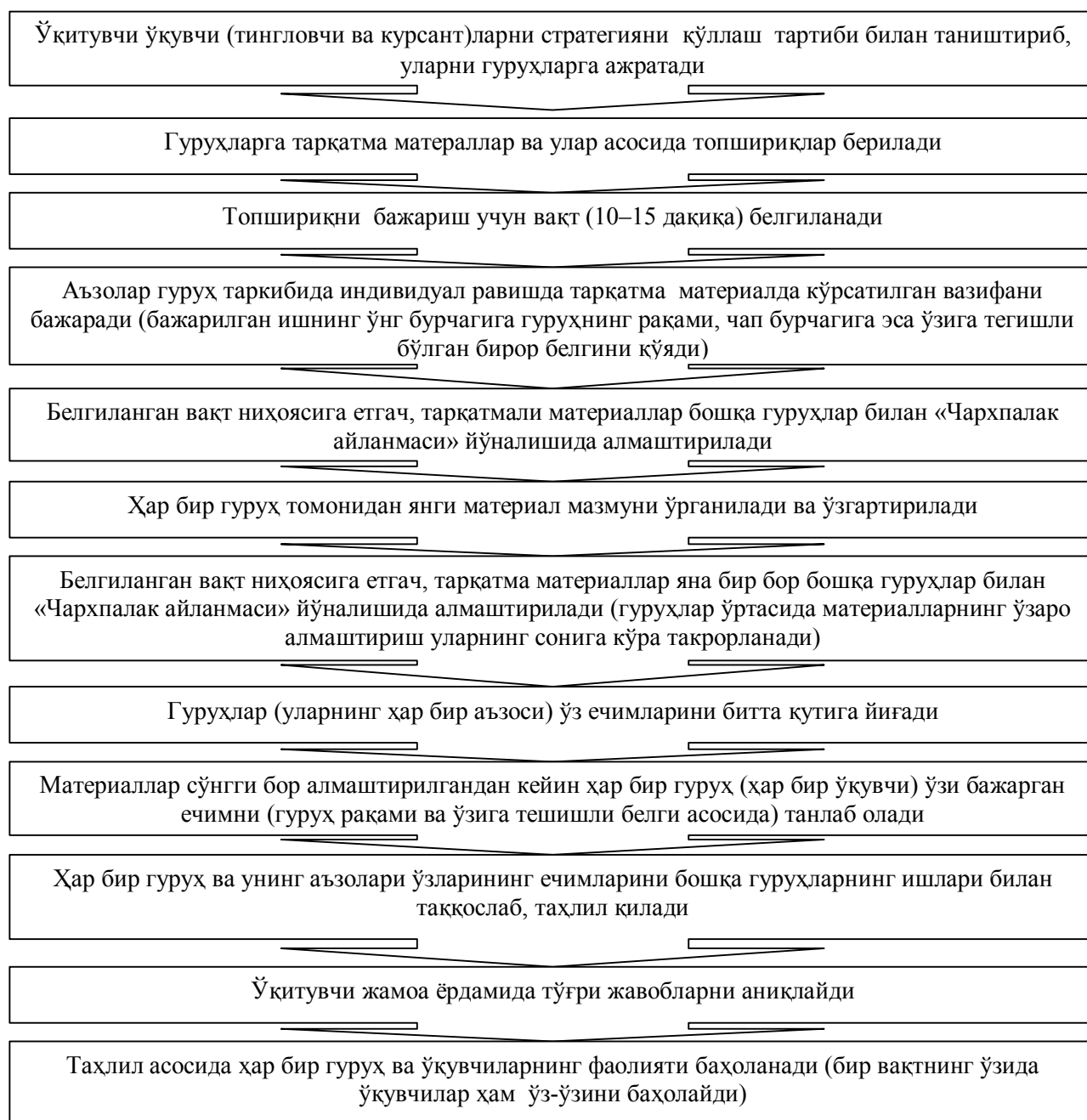
Ўрганилаётган масала (ғоя, омил)	
Афзаллиги	Камчилиги
1.	1.
2.	2.
...	...

«ЧАРХПАЛАК» стратегияси

«Чархпалак» стратегияси методи ўқувчи (тингловчи ва курсант)-ларда ўрганилган мавзуларни ёдга олиш, улар юзасидан мантиқий фикрлаш, саволларга мустақил, тўғри жавоб бериш, ўз-ўзини

баҳолаш малакаларини шакллантириш, ўқитувчи томонидан қисқа вақтда ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг билимларини баҳолаш имкониятини яратади. Унинг мақсади ўқувчи (тингловчи ва курсант)-ларда мантикий фикрлаш, ўз фикрларини мустақил, эркин баён қилиш, ўз-ўзини баҳолаш, индивидуал, жуфтлик, гуруҳ ва жамоада ишлаш, бошқалар фикрини ҳурмат қилиш, мавжуд фикрлар орасидан муҳимини танлаб олиш кўникма, малакаларини ривожлантиришдан иборат.

Машғулотларда стратегияни қўллаш тартиби қуйидагича:

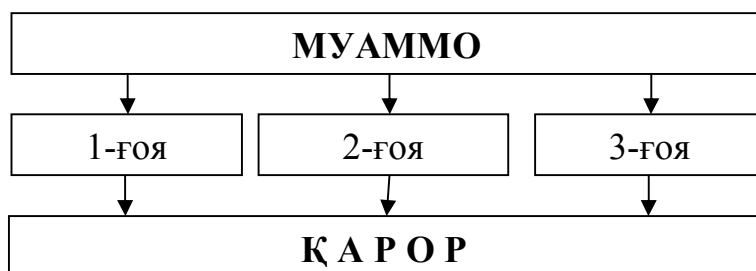

«Чархпалак» стратегиясидан барча турдаги ўқув машғулотларининг боши ёки охирида, муайян бўлим (боб) якунида, ўтилган мавзуни такрорлаш чоғида фойдаланиш мумкин. Шу билан бирга, стратегия ўқувчи (тингловчи ва курсант)ларнинг билимларини мустаҳкамлаш, ўрганилган мавзуларнинг ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар томонидан қай даражада ўзлаштирилганлигини аниқлаш ва баҳолашда ҳам яхши самара беради.

«ҚАРОРЛАР ШАЖАРАСИ» («ҚАРОР ҚАБУЛ ҚИЛИШ») стратегияси

Ушбу стратегия муайян фан асосларига оид бир қадар мураккаб мавзуларни ўзлаштириш, маълум масалаларни ҳар томонлама, пухта таҳлил этиш асосида улар юзасидан муайян хулосаларга келиш, муаммо юзасидан билдирилаётган бир нечта хулоса орасидан энг мақбул ҳамда тўғриси топишга йўналтирилган техник ёндашувдир. У аввалги вазиятларда қабул қилинган қарорларни яна бир бора таҳлил қилиш, уни мукамал тушунишга хизмат қилади.

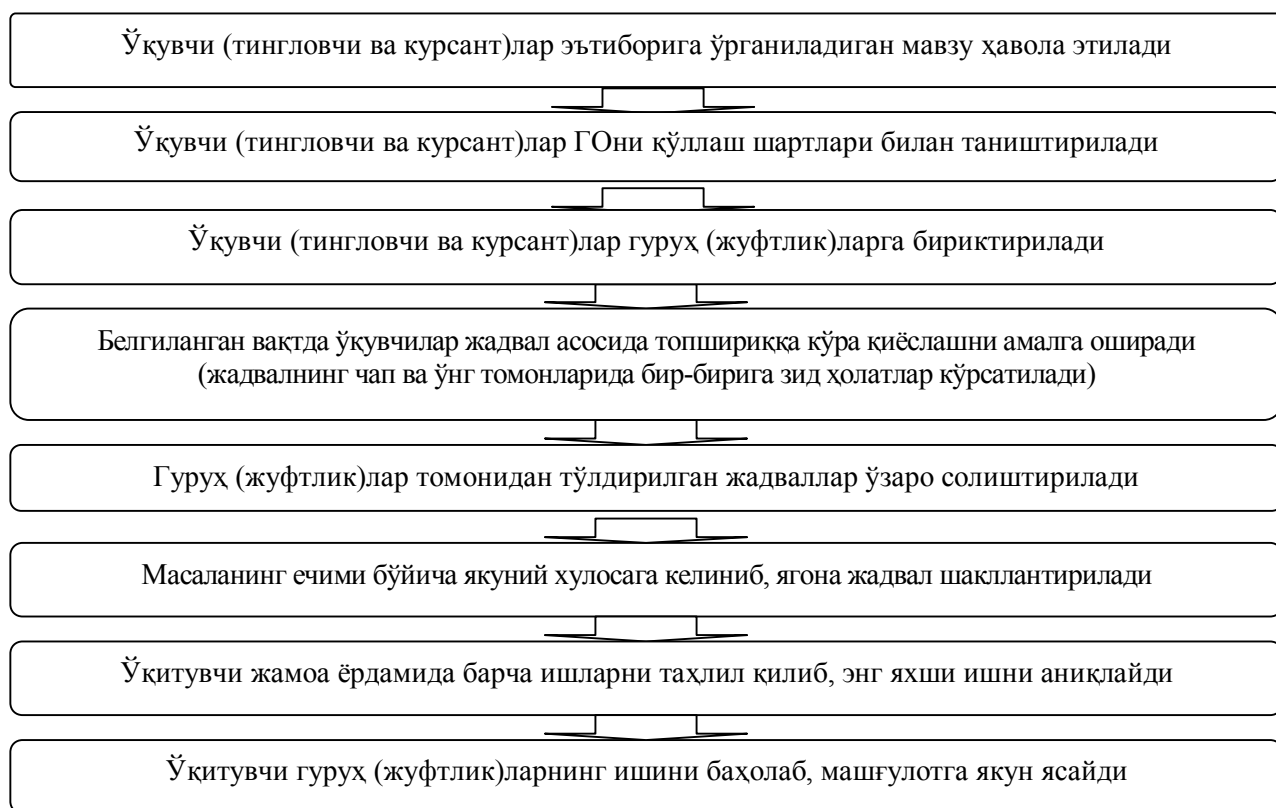
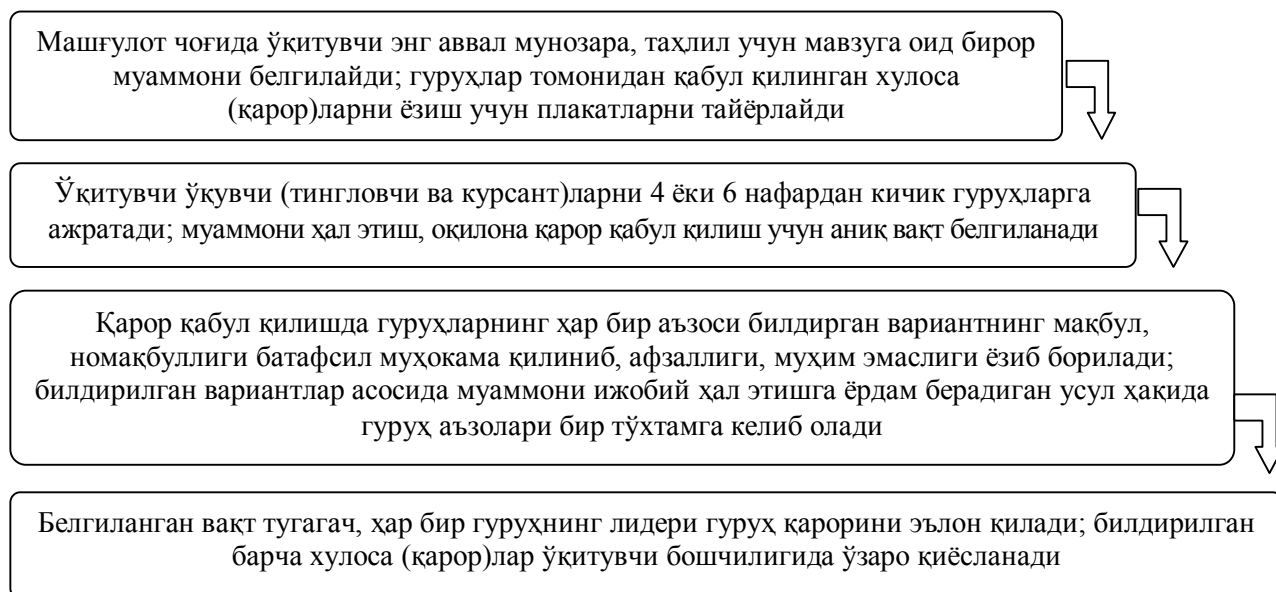
Таълимда стратегияни қўллаш ўрганилаётган муаммо юзасидан оқилона қарор қабул қилиш (хулосага келиш) учун ўқувчи (тингловчи ва курсант)лар томонидан билдирилаётган ҳар бир вариантни таҳлил қилиш, мақбул ва номақбул жиҳатларини аниқлаш имкониятини яратади. Унга кўра машғулотларда ўқувчи (талаба)лар қуйидаги чизма асосида ишлайди (у ёки бу тартибдаги фаолиятни олиб боришда ёзув тахтасидан фойдаланади):

Мазкур стратегиянинг ўзига хос жиҳати шундаки, у бевосита маълум лойиҳа асосида қўлланилади. Лойиҳа қуйидаги кўринишга эга:

Умумий муаммо					
1-қарор варианты		2-қарор варианты		3-қарор варианты	
Афзаллиги	Камчилиги	Афзаллиги	Камчилиги	Афзаллиги	Камчилиги
ҚАРОР:					

Стратегия қуйидаги шартлар асосида қўлланилади:

Изоҳ: 1. Муаммо бўйича билдирилган қарорлар юзасидан саволлар туғилса, уларга жавоб қайтарилади, ноаниқликларга аниқлик киритилади.

2. Агар барча гуруҳлар муаммо юзасидан бир хил қарорга келган бўлса, ўқитувчи бунинг сабабини изоҳлайди.

ХУЛОСА

Ўқув-услубий тавсияларда кўрсатиб ўтилгани ҳар бир интерфаол метод таълим-тарбия сифатини яхшилаш, самарадорлигини ошириш, ўқитувчи (педагог) ва таълим олувчи (ўқувчи, талаба, тингловчи ва курсант)лар ҳамда ўқувчи (талаба, тингловчи ва курсант)лар гуруҳи, шунингдек, жамоа ўртасида ўзаро ҳамкорликни қарор топтириш, ғоявий ва руҳий бирликка эришиш, ягона мақсад сари интилиш, ҳар бир таълим олувчи (ўқувчи, талаба, тингловчи ва курсант)нинг ички имкониятларини рўёбга чиқариш, шахс сифатида намоён бўлиши учун зарур шарт-шароит ҳамда муҳит яратишда катта имкониятларга эга.

Интерфаол методлар, ўз моҳиятига кўра, таълим ёки тарбиявий мақсадларни амалга оширишда маълум даражада самарадорликка эришишни таъминласа-да, бироқ уларнинг ҳар бири таълим ёки тарбия жараёнида самарадорликни таъминлашда турли имкониятларга эга. Шу сабабли ўқитувчи (педагог)лар интерфаол методларни танлашда ўрганилаётган мавзу, муаммо ёки ҳал қилиниши лозим бўлган масалага эътибор қаратишлари мақсадга мувофиқдир. Қолаверса, интерфаол методларнинг самарадорлиги уларни қўллашда таълим олувчи (ўқувчи, талаба, тингловчи ва курсант)ларнинг ёши, психологик хусусиятлари, дунёқараши, ҳаётий тажрибалари инобатга олинса, янада ошади,. Бу ўқитувчи (педагог)дан касбий маҳорат, малака, билимдонлик, сезгирлик ва интуицияга эга бўлишни тақозо этади.

Республикада узлуксиз таълим тизимининг турли босқичларида фаолият олиб бораётган ўқитувчи (педагог)лардан ҳар бир интерфаол методнинг моҳияти, хусусияти, қўллаш шартлари билан батафсил танишиб чиқиш, амалий аҳамиятини тўғри баҳолай олиш талаб қилинади. Мазкур ўқув-услубий тавсиялар таълим соҳасида фаолият олиб бораётган ўқитувчи (педагог)лар учун амалий ва методик манба бўлиб хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Букатов В.М. Педагогические таинства дидактических игр. – М., 2003. – 152 с.
2. Панина Т. С., Вавилова Л.Н. Современные способы активизации обучения: Учебное пособие. – М., 2008. – 176 с.
3. Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии. Активное обучение: Учебное пособие. – М., 2009. – 192 с.
4. Психолого-педагогическое сопровождение реализации инновационных образовательных программ / Под ред. Ю.П.Зинченко, И.А.Володарской. – М., 2007. – 120 с.
5. Ситуационный анализ или анатомия Кейс-метода / Под ред. Ю.П.Сурмина. – Киев, 2002. – 286 с.
6. Современные образовательные технологии: Учебное пособие / Под ред. Н.В.Бордовской. – М., 2011. – 432 с.
7. Ступина С.Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе: Учебно-метод. пособие. – Саратов, 2009. – 52 с.
8. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технология асослари // «Мактаб ва ҳаёт» журналига илова. – Т., 2003. – 32 б.
9. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. – Тошкент: Фан, 2006. – 260 б.
10. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технология: назария ва амалиёт. – Тошкент: Фан, 2005. – 205 б.
11. Рўзиева Д.И., Усмонбоева М.Ҳ., Ҳолиқова З. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши. Методик қўлланма. – Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ нашриёти, 2013. – 136 б.
12. http://pedsovet.org/component/option,com_mtree/task,viewlink/link_id,1733/Itemid,118.
13. <http://planeta.tspu.ru/?ur=810&ur1=863&ur2=1037>.
14. <http://www.bj.pu.ru/method/4-13.html>.
15. <http://www.openclass.ru/communities/6134>.
16. http://ru.wikipedia.org/wiki/Методы_обучения.
17. <http://www.anovikov.ru/artikle/forms.htm>.
18. http://letopisi.ru/index.php/Интерактивные_методы_обучения.
19. <http://paidagogos.com/?p=124>.
20. http://innarussskova.ru/publ/interaktivnoe_obuchenie/1-1-0-6.
21. <http://www.sportedu.by/Student/Student.php?ind=8>.
22. <http://www.emer.kz/activity/obu4enie/maximum.php>.

МУНДАРИЖА

СЎЗ БОШИ.....	3

I БЎЛИМ.

ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМНИНГ УМУМИЙ ТАВСИФИ

Интерфаол таълим ва унинг дидактик имкониятлари	4

II БЎЛИМ.

ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАР ВА УЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ

«Ақлий ҳужум» стратегияси	11
«Балиқ скелети» график органайзери	12
«Баҳс-мунозара» стратегияси	13
«Биламан. Билишни хоҳлайман. Билиб олдим» (БББ) график органайзери ..	14
«Блиц-сўров» методи	15
«Бумеранг» стратегияси	16
«Венн диаграммаси» график органайзери	17
«Видеотопишмоқ» стратегияси	18
«Ягона давра» стратегияси	19
«Дебат» технологияси	20
«Ёзма иш» стратегияси	19
«Жадвал» график органайзери	21
«Инсерт» график органайзери	22
«Кейс-стади» (ёки «Ўқув кейслари») методи	23
«Беш минутли эссе» стратегияси	26
«Кластер» график органайзери	27
«Концептуал жадвал» график органайзери	28
«Кундалик» стратегияси	29
«Моделлаштириш» методи	29
«Муаммоли вазият» стратегияси	30
«Муаммо» стратегияси	30
«Нилуфар гули» технологияси	32
«Савол-жавоб» методи	33
«SWOT-таҳлил» стратегияси	34
«Суҳбат» методи	35
«Схема» стратегияси	36
«Такдимот» стратегияси	36
«Тест» технологияси	37
«Т-жадвал» график органайзери	38
«Чархпалак» стратегияси	38
«Қарорлар шажараси» («Қарор қабул қилиш») стратегияси	40
ХУЛОСА	42
Фойдаланилган адабиётлар	43

Ўткирбек Хазратқулович МУХАМЕДОВ,
юридик фанлар доктори, доцент;
Махфуза Ҳакимжоновна УСМОНБОЕВА,
педагогика фанлари номзоди;
Санжар Сухробович РУСТАМОВ

ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ЗАМОНАВИЙ ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАР

ИИВ Академияси профессор-ўқитувчилари томонидан ўқув
машғулотларини ўтказишда фойдаланишлари учун

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ ТАВСИЯЛАР

*Муҳаррирлар Б. А. Яров
Техник муҳаррир Д. Р. Джалилов*

Босишга рухсат этилди 25.03.2016. Нашриёт ҳисоб табағи 3,5.
Адади 50 нусха. Буюртма № _____. Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси,
100197, Тошкент шаҳри, Интизор кўчаси, 68.